

LÄÄNE-VIRUMAA

**MUUGA
MOSAIK**

PAIKKONNA
KULTUURILUGU

LÄÄNE – VIRUMAA

Muuga

**PAIKKONNA
KULTUURILUGU**

**Lugemist ja lehitsemist
huvilistele**

2008

SISUKORD

SAATEKS	4
1. AJALOOALLIKAD JUTUSTAVAD	6
1.1 Muuga küla varasem ajalugu	7
1.2 Küla lähiminevik ja tänapäev	12
1.3 Sundkollektiviseerimine	15
1.4 Tagasivaade kolhooside tekkele (E. Kaeval)	16
1.5 Metsavendlusest	18
2. KOOL KUI KÜLA VAIMUELU KESKUS	19
2.1 Muuga kooli varasem ajalugu	20
2.2 Kool mõisahäärberis	23
2.3 Õpilasorganisatsioon „Romantikud”	27
2.4 Meenutusi koolielust	30
3. SELTSIELU TEGEVUS. VABA AEG	32
3.1 Seltsielu varasem periood	33
3.2 Maanaiste Selts „EHA”	33
3.3 Kultuurielu lähiminevikus ja tänapäeval	35
3.4 Muuga raamatukogu	36
3.5 Kihelkonna esimesest pasunakoorist	38
3.6 Muuga tuulik ja möldrimaja	41
4. MÕISAD JA HÄÄRBERID	44
4.1 Carl Timoleon von Neff	46
4.2 Muuga häärberi ehituslugu	49
4.3 Piira mõis ja kunstniku ateljee	53
4.4 Muuga kunstikogust ja selle saatusest	55
4.5 Mõisa park	58
4.6 Muuga mõisa omanikud läbi aegade	59
4.7 Tamme talu A-14 ehk Neff’ide majapidamine 1939.a.	61
5. KULTUURIELU TEGELASI	63
5.1 Eduard Vilde lapsepõlv Muugas	63
5.2 Mõisaminek ja Minu esimesed „triibulised”	66
5.3 Henrik Olvi – kunstnik ja kodu-uuriija	67
5.4 Emil Lang – kohalik <i>maa sool</i>	70
6. KÜLAELU SÜNGED VARJUD	72
6.1 Õpetaja Krieli tapmine	72
6.2 Heinrich Neff’i mõrvamine	74
6.3 Koolimaja pommitamine	75
VIITED	79

SAATEKS

Iga küla või kogukonna ajalugu lisab omal moel mosaiigikillukese kogu Eesti ajaloole. Aastasadade jooksul moodustas just talurahvas meie rahvastikust enamuse. Nii on ka maaelu kandnud kõige olulisemat osa meie rahva minevikust.

Peamiseks põhjuseks, miks pidasin vajalikuks Muugast kirjutada, on soov koondada ühiste kaante vahele suuremalt jaolt kõik, mis leidub selle piirkonna kohta erinevates allikates: kirjanduses, arhiivimaterjalides, muuseumides ja muidugi külarahva mälus – koondada kokku üksikutest mosaiigikildudest tervik. See oleks piltlikult väljendades nagu graniidist veskikivi, mis on vormitud tuhandetest sätendavatest ja pilkupüüdvatest kristallidest. Sümboliseerib ju graniit tamme kõrval eesti inimese hingetugevust, kes selg sirgena suutnud siin võõrvõimu all vastu pidada üle 700. aasta – eesmärgiks elada teistest sõltumatult, vabana ja toimetada oma igapäevaelu lähtuvalt oma tavadest, uskumustest, teha kõike parema väljavaate ja tuleviku nimel, olles iseenda ja oma maa peremees.

Igal inimesel, igal paigal ja igal kodul on oma elulood, mis pajatavad erinevatest aegadest, inimestest, nende tegemistest ja juhtumitest kodus ning kodupaigas. Aja möödudes muutuvad ka kodud, põlvest põlve sünnivad uued lood ning iga inimene kannab elu lõpuni hinges seletamatut kodutunnet.

Kodutunnet on raske sõnadega kirjeldada, iga inimene tunnetab seda isemoodi. On hea, kui see annab inimese elule sihi, julguse teha vajalikke otsuseid, mõtte töödele ja tegemistele. Inimese juured, tema hingeside koduga on inimesele sageli ka toeks elu rasketel hetkedel.

Tundkem rahulolu ja uhkust eesti rahva üle püsijäänud tavalise küla näite varal. Ehkki ka Muuga kohal on erinevatel aegadel liikunud süngemad pilved – tapeti, pommitati, põletati jne, on ikkagi jätkunud jõudu ja mehisust tõusta tuhasta, taastuda ja elus edasi liikuda. Teisiti ei ole see eestlase puhul mõeldavgi.

Käesolevas kogumikus käsitletavat teemat on jaotatud kuude erinevasse peatükki. Tutvustatakse kohalikku eluolu, paikkondlikku eripära, kultuuritraditsioone jne. Ja kui selle tulemusena on kogumiku lugeja mõtte- ja väärtustemaailmas tekkinud nihkeid ja teisenenud hoiakuid, kas või ainuüksi vastutustunde suurenemisel oma kodupaiga ees, siis on see samm edasi ning kogumik täitmas eesmärgi temale pandud ootuste näol.

Muuga küla ja selle piirkonnaga seotud ainetikku on talletanud erineval moel A. Vaasma koos Viru-Jaagupi õpilastega (talumajandus), H. Ross (Neff ja mõis), E. Muna (kolhooside tekkimine). Väga palju on kodu-uurimisega tegelenud Muuga Põhikooli õpilased. Kõik eelnimetatud kodu-uurijad väärivad sellekohast tänu ja tunnustust, et nad on kaasa aidanud kogukonna ajaloomälu säilitamisele ning kelle materjale ka käesolevas kogumikus kasutatakse.

Loodan, et kokkukoondatud materjal äratav huvi eesti ühe paikkonna mineviku vastu ja igas eas inimesed ikka ja jälle oma mälestustega seda täiendavad.

Meeldivaid elamusi „Muuga mosaiigi“ seltsis!

Koostaja

*
* * *

**Igal kohal oma lugu,
mõõnaeg ja tähelend.
Kui on rahvas teokat sugu,
külast saada võib legend.**

**Igal külal oma laulik,
prohvet ja ka klatšimoor,
traagik, narr ja jutupaunik,
klubi, selts või viisikoor.**

**Külast teavad jutustada
väravad ja vapipuu,
kirik, kool ja kalmurada,
muistendid ja rahvasuu.**

**Igal külal omamoodi
kombed, vaated, laad ja noot.
Andunult neist laulab oodi
kodupaigapatrioot.**

**Igäühel oma lugu,
veste, mälestus või laast.
Kokku saab neist kodulugu
kodikülast, kodumaast.**

Urve Tinnuri,
Virumaa luuletaja

Foto: Tuuleveski, U. 2006

*On maantee ja maanteel käänak
ja käänaku kõrval küla
see ongi minu kodu
ja tähed ta kohal ülal
see ongi minu kodu
ja tume mets seal taamal
see ongi minu kodu
muid märke ei oska ma anda
muid märke ei olegi temal
siin on mu saatus ja sugu
mu aja ja elu lugu.*

*H. Runnel
KODU*

1. AJALOOALLIKAD JUTUSTAVAD

Looduses ei ole paika, mis ei vääraks vaatamist, ajaloos ei ole sündmust, mida ei tasuks meenutada. Küll võib aga üks maakohd olla teisest rikkam, tema ajalugu sündmusterohkem, ent igal paigal on siiski oma võlu.

Aastasadade jooksul on Eesti rahvas pidanud pühaks oma kodu ja paikkonda, kus kord esivanemate juured on sügavalt maamulda kasvanud.

Üks paljudest põlistest paikadest, kus sajandite vältel on põldu haritud ja karja kasvatatud ning elukogemusi ja põllumehetarkusi järeltulevatele põlvedele pärandatud, on Lääne – Viru maakonda ning endisesse Simuna kihelkonda kuuluv **Muuga küla**, mis paikneb kahe suure loodusliku objekti – Kellavere mäe ja Alutaguse metsamassiivi vahelisel alal Avijõe lähteil.

Virumaale on Looja ohtralt rikkusi jaganud. Siin on kõige ilusamad metsad, kõige viljakamad põllud, kõige suuremad rabad, kõige rikkam maapõu ning kõige kaugemale aegade taha ulatuv kodu- ja kultuurilugu. Ka Muuga on üks väikene osa Virumaast.

Kalju Saaber, tuntud ja viljakas Virumaa kirjanik, on jäädvustanud Muuga kooli külaliste raamatusse (1995) järgmised read: „*Tulen meelsasti siia, Eduard Vilde lapsepõlvemaile, sest siin, Muuga mõisas, oleks nagu kõigi meie, virulaste, mõnus lapsepõlvemaa*”.

1.1. Muuga küla varasem ajalugu

Kui Põhja-Eesti alad XIII sajandi algul Taani kätte läksid, hakkas taanlasi huvitama, palju neil aladel inimesi elab. Elanikkond tuli allutada ka usu kaudu ja algas paganlike elanike ristimine. Muinaskihelkonnad käidi läbi, märgiti üles külade nimed ja talude suurus adramaades. Adramaa on põld, mille jõuab harida üks maamees, kui tal on rakend ja hobune. Põhja-Eestis vastab sellele 8 – 12 hektarit.²³

Munkade retkedel kogutud andmed koondati pärgamendilehtedele ja nii sündis 1241. aastal oluline koguteos *Liber Censur Daniae* – **Taani Hindamisraamat**. Selles leiab esmamainimist Harju- ja Virumaal ligi 500 Põhja-Eesti küla.²¹

Pirita kloostri varemed - ehitatud: 1407 – 1436.
Foto: Vaidla, G. (1971).

Muuga küla selles ajaloolises dokumendis ei ole nimetatud, küll aga naaberkülad: Roela ja Paasvere. Viimane oli koguni Simuna kihelkonna suurim – 23 adramaad. Muuga küla on ajalooallikates nimetatud 285 aastat hiljem, **esmakordselt 1526. aastal**. Mõis on asutatud munkade poolt kloostrimõisana. Sõnast *munk* tuletatud nimetus *Muuga* (saksa keeles *Münkenhof*) on antud nii külale kui ka mõisale.

Muuga küla kuulus Tallinna külje all paikneva *Püha Birgitta* (Pirita) kloostri haldusala mõju alla. Kloostril olid suured maavaldused.²⁰

Ümbruskonna ajaloolistest paikadest pälvib mainimist Luusaare küngas, mis asetseb keset sood, umbes 8 km Muugast ida pool. Teatakse jutustada, et seal olevat kauges minevikus toimunud äge lahing eestlaste ja ordurüütlite vahel,

kus sadu sõjamehi on surma saanud. Sellest antudki künkale nimetus – Luusaar. Põhjasõja päevil olnud Luusaar pelgupaigaks kohapealsele rahvale.

Teine oluline ajalooline märk siin piirkonnas on Paasvere kabelimägi, mida nüüdseks vaid ehk aimata võib. Vaikiva tunnimehena hoiab ta siinmail lahus suurt soode- ja lodumetsade ala Pandivere kõrgustikust. Laekvere teeristilt paistab ta teadlikule vaatajale hästi silma, sest asub Paasvere bussijaamast paarsada sammu ida pool. Mäe või õigemini künka nõlvadel kasvavad puud on märgatavad kaugelt, sest ümberringi on valdavalt laiunud ühtlane ja lage põllumaa. Künka tipus püsib veel kangekaelselt mingi paekividest ehitis (nüüdseks küll rohkem aimatav), mis pidavat endine kabel olema. Ehitis on tõepoolest järskude seintega, mis aja jooksul astmelisteks pudenenud. Veel 1932. aasta suvel Simuna kihelkonna idaosas suulist rahvatraditsiooni kogunud *M. Riska* kirjelduse järgi moodustanud kabel pealtvaates kaheksanurga. Nüüd on kaheksanurka juba ammugi raske eristada. Enne II maailmasõda asunud kabeli lael lohuga kivi, mille otsas rahva jutu järgi vanal ajal kuldnapuga rist seisnud. Kirdes võib veel vaevu aimata avast. Poolteisesaja aasta eest olnud avaus sedavõrd valla, et lapsealised kabelisuust sees käinud, trepist alla laskunud ja seal üksikuid riste näinud, millel nimed peal. Kabelisse olla ainult mõisahärrasid maetud. Kõige noorem rist pärinenud 1801. aastast. Vanad paberid aga tõendavad, et pühale *Siimon Juudale* pühendatud kirik Katkukülas on ehitatud kohe taanlaste Eestimaale tuleku järel, XIII sajandi I poolel. Niiviisi räägitakse Paasverest viieteistkümmne kilomeetri kaugusel asuva Simuna kiriku kohta. Et Simuna asus tolleaegse arusaamise järgi Paasverest siiski kaugel, asustati Paasverre kohaliku rahva tarbeks, XVI sajandil, arvatavasti Liivi sõja perioodil, Simuna abikirik või kabel, mis pühendati pühale *Laurentsiusele*. 1690. aastal seisnud see ilma katusega ja olnud lagunenu, mistõttu teda tahetud parandada, aga pealetulnud Põhjasõda takistanud seda. 1776. aastal lõhutud *Hupeli „Topographische Nachrichten von Lief- und Estland“* andmete järgi „täiesti maha” ja sel kohal on keiserliku kindralkuberneriga Pastferi ja Lausi surnute jaoks üks korralik mausoleum ehitatud (Laus=Lõusa, endine mõis, hävinud). XIX sajandi algul olla mõisnike kabelisse matmine kõrgemalt poolt ära keelatud. Et veel 1980-ndate keskel tulnud ehitustööde käigus kaevamisel kabelimäe loodeserval päevavalgele rohkesti inimluid, siis võib arvata, et kabelimäe serval asunud kohaliku rahva tarbeks oma surnuaed, mõisnikud maetud aga kabelisse. Rahvasuu teab jutustada, et Kabelimäelt minevat maa-alune käik paar kilomeetrit loode pool asuvale *Margumäele*.⁶⁴

Olulisemaid andmeid Muuga kohta on teada Põhjasõja perioodist. Nii olid 1700.a Eestimaalt läbireisivad Rootsi sõjaväeosad majutatud Muuga mõisa, kust anti neile ka moona: võid, liha, mune, leiba jms. Muugas suri Põhjasõja ajal 1712.a katku 221 inimest, elama jäi 88.²²

Muuga territorium 1881.
Maamõõtja L. Buschmann

Kõige varasemad kirjalikud teated Muuga elanikest pärinevad 1726. aastast. Kahekümne nelja taluperemehe nimest võib tunda hilisemaid elanikke, kõik küll mitte suures külas vaid selle lähistel. Nii on tuntud talud Teppo, Traguni (*Dragouner*), Kula (*Kulla*) jt. 1726.a oli Muuga külas peremehi 16, perenaisi 11, kuni 15-ne aastaseid poegi 44 ja sama vanu tütreid 30. Lastevähesuse üle kurta ei olnud vaja, oli siis tegemist peremehe või saunikuga.²⁸

1765 – 1774 oli 12-ne adramaa suurune Muuga küla krahv *G. F. Johann Friedrich von Manteuffeli* valduses. XIX sajandi esimesel poolel oli mõis panditud *von Bergile*. Sel ajal, 1834.a oli Muuga mõisas 277 hinge. 1841.a kuulus Muuga mõis vabahärra, eruooberst parun *Peter Uexküll-Güldenbandtile*, kes olnud üsna kuri mõisnik ning halastamatu talupoegade vastu. Kord vihastanud ta põllul äestava poisi peale, peksnud ta kaikaga surnuks ja lasknud sinna samasse maha matta. „Inimene pole muud kui rääkiv loom”, öelnud ta.²⁸

Aastail 1613 – 1940 kuulus Muuga mõis 19-le erinevale omanikule. Alates 1860.a oli mõis *Neffide* valduses.

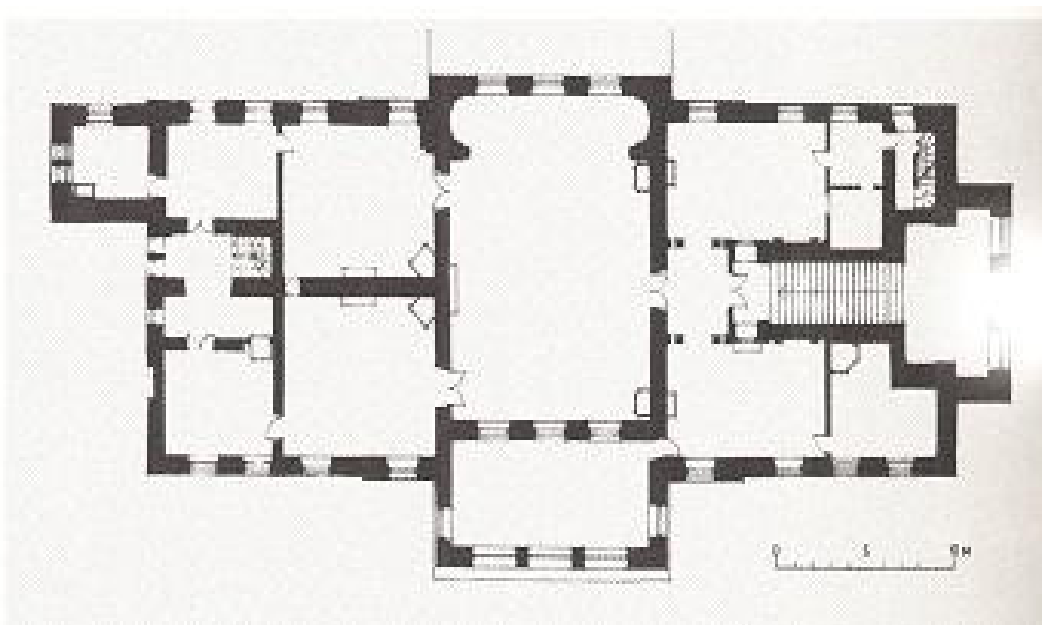
Muuga külas oli kaks kõrtsi. Nii on 1807.a teates märgitud, et üks asus Roela-Paasvere teel (*Klingenbergi kõrts*), teine Edivere (*Eddifer*) teel. 1829.a on

kirjas, et kõrtsides on kummaski müüdnud puuveoõhtutel 25 ämbrit viina. 1842.a töötas ainult Klingenbergi kõrts. Kõrts oli omamoodi rahvamaja, kus

tantsiti, söödi, joodi, vahetati uudiseid nii ligidalt kui kaugelt, kiruti rasket elu. Mõnikord kujunesid kooskäimised tõelisteks „mokalaatadeks”, kus kaubeldi sulaseid, tüdrukuid, suvilisi, karjapoisse. Tuldi ka ainult vaatama, pidutsema. Sageli peatusid kõrtsides Muugast läbivoorivad Peipsi kalavenelased, puunõudega kaubitsevad Avinurme käsitöölised ja Räpina kausikaupmehed.²⁸

Mõisal oli oma viinavabrik, mille teisel korrusel olid ka tööliste eluruumid. See paiknes pargi servas, Eduard Vilde lapsepõlve kodumaja vastas. Töötada sai see võrdlemisi lühikest aega, sest 1906.a põles see maha, järel on üksnes varemed.⁵⁵

1837.a oli mõisas 47 talu, 261 meest, 327 naist, 129 hobust, 326 sarvlooma, 1069 väikelooma, saeveski, viinavabrik ja 2 vesiveskit. Kaheksanda revisjoni järgi 1834.a oli külas inimesi 613, kellest 270 olid mehed ja 343 naised. Nimetatud meeste arvust võeti nekrutiteks ainult 11. Miks nii vähe, pole täpselt teada.²⁸

Muuga mõisa II korruse plaan Neff'ide ajal: 1860 – 1940.

Keskel rõdu ja saal, paremal salongid, trepihall ja peasissekäik.

(Ross 2004:244).

Muuga laulukoor 1914.a koolimaja ees.

Keskel juhataja – Martin Jürgenthal

(Foto kooli kroonikaraamatust)

Muuga külaga või selle ümbrusega on seotud mitmed tuntud kultuurielu tegelased. Siin möödus kirjanik **Eduard Vilde** lapsepõlv, Muuga häärberi ehitajaks oli rahvusvaheliselt tunnustatud maalikunstnik **C.T. von Neff**. Paasvere-Arult pärineb teinegi kunstnik ning viljakas kodu-uurija **Henrik Olvi**. Muuga Edivere karjamõisas sündisid vennad **Heitmannid** (Peterburi Kunstide Akadeemia kasvandikud) , Friedrich Ferdinand 1797.a ja Georg Johann 1798. aastal, tuntud litograafid ja graveerijad Peterburis. 19.jaanuaril 1825 suri Muugas arstist kirjamehe **Friedrich Robert** (1798 – 1850) **Faehlmanni** isa Juhan, kes oli viimased paarkümmend eluaastat ka Ao mõisa valitseja olnud. Muugas *von Bergide* juures veetis ta oma vanaduspäevi.⁵⁵

Muuga mõis ajalooliselt revisjonide järgi (Ross 2004:218):

Revisjon, aasta	Mehi	Naisi	Kokku
4. revisjon – 1782	220	224	444
5. revisjon – 1795	208	240	448
6. revisjon – 1811	181		
7. revisjon – 1816	179	216	395
8. revisjon – 1834	270	343	613
9. revisjon – 1850	281	321	602
10.revisjon – 1858	279	319	598

1.2. Küla lähiminevik ja tänapäev

Praeguse Muuga küla mõisapoolne osa kandis varem Noavere (*Nahavere*) nime ja Paasvere poolne osa Rakke nime. Millal telefon Muuka jõudis, pole täpselt teada, ent 1907.a oli juba mõisas olemas. Samuti paiknes sajandi algul mõisas postijaam.

Koolijuhatajatest väärrib mainimist enne sõda **Viktor Kuriks**, kes oli kõrge vaimsusega ja innukas seltsielutegelane ning saksa ja nõukogude perioodil **Emil Lang**, kes muutus oma vitaalsuse ja tarmukusega legendaarseks juba oma elu ajal.

Eesti Vabariigi lõpuaastail – 1939.a oli Muuga-Noavere külas 42 talu. Tänapäeval on 42 majast korras 25. Vanavanematega elati koos 12 talus, sulaseid ja teenijaid peeti 10 talus ning päevilisi kasutati 20 talus. Muuga küla talud olid maa poolest võrdlemisi ühesugused: paar suuremat ja teised 7-11 ha põllumaaga.²⁸

Majad paiknevad külas ridamisi üksteise kõrval, üksikud talud teest kaugemal. Külas oli vähe ametimehi. Kõige otsitum oli sepp. Sepikoda paiknes Muuga-Laekvere teeristil ja seal suhises alatasa sepalõõts, sest hobused vajasid rautamist ja vankrid rehve.

Vahepealsetel aastatel oli külas ka kingsepp. Õmblejaid oli mitu. Noavere külas elas lihunik ja tema kõrvaltalus oli pagari töökoda, kus müüdi saiakesi ja teisi pagaritooteid. Külas oli ka tuuleveski, kus praegu asub restoran, mis ehitati einestamis- ja meelelahutuskohaks ümber 1969.aastal. Juba rohkem kui 30 aastat on see *tuulik-restoran* paikkonna sümboliks, mistõttu tuntakse seda kohta ka Virumaast kaugemal.

* * *

Muuga tuulik ja möldrimaja. Ümber ehitatud restoraniks 1969.a.
Foto: Tuuleveski, U (2006).

Enne II maailmasõda külas arsti ei olnud. Lähim tohter asus Roelas. Arsti aset täitis Paasveres elanud härra Kaan. Missugune haridus tal oli, pole teada, kuid teda usaldati. Kaanil polnud kuulumisega kõik korras, oma häda tuli läbi toru kõrva rääkida. Üldiselt käidi arsti juures harva, au sees oli rahvameditsiin.

Küla tähtsamad kooskäimiskohad olid koolimaja, kus õhtuti käis vilgas seltsielutegevus ning *Julius Majamehe* pood, kus sai osta esmavajalikku: petrooleumi, soola, suhkrut, riidet jms. Kuna lähim sidekontor asus Laekveres, siis müüdi poes ka marke. Ka omnibuss tõi Rakverest ajalehed poe juurde. Kaupluse ruumi kõrval oli väike tuba, kus nädalas korra Munaühing perenaistelt mune kokku ostis. Samas ruumis käisid mehed õhtuti kaarte mängimas ning juttu puhumas.

Endine J. Majamehe pood Muuga-Noavere külas, kus hiljem asus kolhoosi keskus, Muuga raamatukogu, poliitosakond ja külanõukogu. Maja hävinenud.
Foto u 1970, Muuga raamatukogu kroonikast.

Muuga inimeste kohta kehtis ütlus: „Ühel meelel nagu Muuga mehed!” Ja tõesti. Keerukatel aegadel ei leidunud kedagi, kes oleks läinud naabri peale kaebama. Nii läks ka küüditamine võrdlemisi rahulikult. Tagaotsitav oli kaupmees ning paos ka endine vallavanem. Punaarmeesse eriti keegi ei läinud, lepik oli lähedal, kuhu sai end vajadusel varjata, pealegi tulid sakslased kiiresti sisse. Saksa sõjaväega olid teised lood ja ähvardused karmid ehkki massilist võtmist polnud. Teadmata põhjustel oskas osa mehi ka sellest kõrvale hiilida.²⁸

Pärast sõda tekkisid esimesed kolhoosid. Taluinimesed olid harjunud loomade eest rohkem hoolitsema kui endi eest. Kuidas kõrbes hing rinnus, nähes, et vili jääb põllule ja loomad söötmata. Inimesed olid muserdatud ning elu hakkas minema allamäge. Seoses talude hävitamisega kaldus elu külast mõisa ümbrusesse põlise pargi lähedusse. Häärberisse kolis 1944. aastal kool. 1800. aastal valminud vanas puidust mõisahoones tegutses algul hobulaenutuspunkt, seejärel Paasvere MTJ (masin-traktorijaam), hiljem kohaliku majandi klubi, kus paaril korral nädalas näidati ka filme. Pargi serva ehitas MTJ endale hoone (praegu eravalduses), millest sai MTJ-i ümberasumisel Simunasse „Kalevi“ sovhoosi keskus. Viimase asutusena töötas selles majas kohalik sidejaoskond, mis 1994.a kolis kooli poolt vabastatud spordiangaari. Endises mõisa karjakastellis on asunud nii MTJ-i töökojad kui ka majandi laudad. „Kalevi” sovhoosi ajal ehitati uued elumajad, tootmishooned ja saun. 1987. aasta jaanuaris toodi ka raamatukogu Muuga-Noavere külast nüüdsesse keskusesse. Vana Muuga ridaküla on tänaseks minetanud oma tollealgse tähtsuse, kohaliku elu haripunktiks on valdavalt Muuga asundus. Siin paiknevad põhiharidust andev mõisakool, osühing Muuga PM kontor ning kauplus. Kooskäimiskohaks on kujunenud 1986.aastal valminud spordiangaar, kus pärast selle renoveerimist (2005.a) paiknevad lisaks spordisaalile, saunale, raamatukogule ja postipunktile ka Maanaisteseltsi „EHA” ruumid, jõusaal ja noortetuba.

Spordiangaar, milles toimus õppetöö 1987 – 1994.

Foto: Maasild, R (1991).

1.3. Sundkollektiviseerimine

Vahetult pärast II maailmasõja lõppu hakati tollases Eesti NSV-s tegema ettevalmistusi kollektiviseerimiseks – talumajandite ühendamiseks põllumajanduslikeks suurettevõtteiks. Esimeste kolhooside asutamine kavandati aastaiks 1948 – 1949. Tegelikult algas sundkollektiviseerimine 1947. aastal, pärast ÜK(b)P KK Poliitbüroo 21. mai otsust. Sel aastal asutati Eestis 5 kolhoosi, esimene Saaremaal 6. sept 1947. Massiline kollektiviseerimine algas 1949. a lõpus. Selle vallandas hirm, mille oli põhjustanud kulakuiks tunnistatud isikute Siberisse küüditamine, mis algas 25. märtsil.

1949. a sügiseks jäid kolhoosidest eemale ainult kõige kehvemad põllumajanduspiirkonnad ja kõige kehvemad talud, mille omanikud tundsid, et neil ei ole küüditamist karta. Nende piirkondade talud liitusid kolhoosidesse 1949 – 1951, s. o pärast põllumajandusmaksu suurendamist. Pealesunnitud kollektiviseerimine põhjustas Eesti põllumajanduse allakäigu.

Kauaaegse majandijuhi ja kohalike kolhooside tekke uurija *Evald Muna* andmetel oli praeguse Laekvere valla territooriumil 1949. aastal 24 kolhoosi. Muugas ja sellega piirnevates küldes asutati 1949. a 5 kolhoosi: „*Tõusev Võit*“ (Noavere külas), esimehed Johannes Lepasaar, Johannes Källi; „*Õige Tee*“ (Muuga asundus) – Ferdinand Pass, Eduard Ilves, Meinhard Õunapuu, Meeli Tartu; „*Tulevik*“ (Edivere küla), esimees Elmar Kaeval; „*Raja*“ (Raja k), esimees Karl Kivi ja „*Lootus*“ (Paasvere), esimees Eduard Kärk. Aasta hiljem 4 esimest ühinesid „*Kalevi*“ kolhoosiks, mille esimeheks sai Elmar Kaeval ning 4. märtsil 1956 moodustati *Kalevi sovhoos*, millega liideti 23.01.1957 „*Paasvere*“ ja 1969.a Venevere „*Tasuja*“. Kalevi sovhoosi direktoriteks olid Rein Mänd aastatel 1956 – 1959 ja Evald Muna 1959 – 1978.

Suurmajandite moodustamise kampaanialikus vormis likvideeriti väiksemad majandid ning 15. märtsil 1978 alustas tegevust Laekvere sovhoos, endise *Rahkla* ja *Kalevi sovhoosi* baasil.

1.4. Tagasivaade kolhooside tekkele

Meenutab ELMAR KAEVAL – „Tuleviku“ ja „Kalevi“ kolhoosi esimees:

„Minu mälestuste kohaselt moodustati „Tuleviku“ kolhoos 24. aprillil 1949.a. See oli üks pühapäevane päev. Nädal varem oli initsiatiivgrupi moodustamine. Kolhoosi moodustamise koosolek toimus Edivere külas Aleksander Jõemaa talus, kes oli ühtlasi ka külavolinik.

Kolhoosi ühinesid järgmised talud: Linnamäe, Allikalt, Vabamäe Ludvig, Vabamäe Eduard, Jõemaa, Tepomees, Kaeval, Kalla, Rimmelgas, Ivask ja Kaasik Edivere külast. Vunder, Vestenberg ja Saareke Liivaku külast, kokku 14 talupidamist. Paasvere valla TK esindajana oli kohal Muuga kooli direktor Emil Lang, kes teostas ka põhikirja tutvustamise ja organiseeris koosoleku läbiviimise.

Juhatuse esimeheks valiti mind, juhatuse koosseisu veel Aleksander Jõemaa, Eduard Vabamäe, Ülo Allikalt ja Milvi Saareke, kes valiti ka arvepidajaks. Farmijuhatajaks valiti Salme Vunder. Moodustati kaks põllutöölüli, nende vanemateks valiti Ülo Allikalt ja Uno Jõemaa, viimasele jäid ka aidamehe (laohoidja) kohustused. Revisjonikomisjoni esimeheks valiti Ü. Allikalt, liikmeteks Vunder ja Kaasik.

Kolhoosi liikmeteks astus esialgu 29 inimest. 1950. a ühinesid kolhoosiga veel Vartseni, Altnurme, Rausi, Vahermaa, Kaasiku, Blumfeldi, Ojamäe ja Bachmanni talud. Luha ja Maasiku talud ühinesid kolhoosiga peremeheta. Kõige esimesena ühitasime lehmad (lüpsikarja). Ühe tiine emise andis tasuta kolhoosile Linnamäe talu peremees, kuna ta ise haiguse tõttu kolhoosi liikmeks ei astunud. Suviteravilja ja kartuliseemne andis iga talupidaja koguses, mis oli vajalik tema endise talu põldude seemendamiseks. Hobused ühitasime pärast kevadtööde lõppu, kui enam ei olnud vajalik nende käest söötmine.

1949. a sügisel 1. novembrist suunati mind Kehtnasse kolhoosi esimeeste 6-kuulistele kursustele. Minu asetäitjaks valiti Ülo Allikalt, kuna aseesimees Aleksander Jõemaa keeldus esimehe kohustusi täitmast. Allikalt mobiliseeriti aasta lõpul nõukogude armeesse, esimehe kohusetäitjaks valiti Eduard Vabamäe, kes pidas seda ametit lühikest aega, kuna ta arreteeriti 1950.a veebruarimärtsikuul (täpset aega ei tea) Kalla kaebuse alusel ning koos Ludvig Vabamäe ja Johannes Siviga kinni pandi. Sellest ajast kuni 30. aprillini täitis esimehe kohustusi Aleksander Jõemaa. Kursused said läbi ja esimehe koht jälle minu kätte.

Muugas ja Rajal moodustati kolhoosid samal ajal enam-vähem üheaegselt. Muuga asunduse ja osa Liivaku küla taludest moodustati „Õige Tee“ kolhoos, esimeheks valiti Ferdinand Pass, Muuga suures külas (Noavere) moodustati kolhoos „Tõusev Võit“, esimeheks Arnold Lepasaar, Raja külas „Raja“ kolhoos – esimeheks Karl Kivi.

1950-nda aasta suvel tekkis „Õige Tee“ kolhoosis „valitsuse kriis“. Pärast neljandat esimeest ei leitud enam uut esimehe kandidaati, kes koha oleks vastu võtnud. Paasvere valla TK otsustas siis liita „Õige Tee“ kolhoosi „Tuleviku“ kolhoosiga, millega olid nõus ka „Õige Tee“ kolhoosi liikmete enamus. Liitmine sai teoks 1950. a augustikuus, kuigi „Tuleviku“ rahvas ja mina ise selle vastu olime.

Uuele liitmise teel moodustatud kolhoosile pandi nimeks „Kalev“. Esimeheks valiti mind, arvepidajaks kinnitati Aino Blumfeld (oli „Tuleviku“ kolhoosis Saarekese välja vahetanud). Farmijuhatajaks jäi edasi Selma Vunder. Põllutöö lülivanemaks said Eduard Kaseoja endisest „Õige Tee“ kolhoosist ja Uno Jõemaa endisest „Tuleviku“ kolhoosist. Juhatuse liikmeteks peale minu olid veel Jõemaa, Vunder, Kaseoja, teisi ei mäleta. Kolhoosi keskuseks sai endise „Õige Tee“ keskus – Julius Majamehe talu.

Virumaa TK Põllumajandusosakonna juhataja Juuli Sakna korraldusel kogunesid 1950. aasta detsembrikuu 29. päeval „Kalevi“, Raja ja „Tõusev Võit“ kolhooside esindajad Muuga kooli suures saalis - endises mõisahoones ja pidasid maha ühinemiskoosoleku.

Uue ühinenud kolhoosi nimeks sai jällegi „Kalev“. Kolhoosi esimeheks valiti mind, aseesimeheks Meinhard Kalmet endisest Raja kolhoosist, raamatupidajaks Raja kolhoosi endine arvepidaja Miralda Paeste (Tarto) ja arvestajaks Aino Blumfeld. Moodustati neli põllubrigaadi. Põllubrigadirideks said Uno Jõemaa (endine „Tulevik“), Artur Pärtelson (endine „Tõusev Võit“), Eduard Kaseoja (endine „Õige Tee“) ja Johannes Tarto (endine „Raja“). Lüpsikarjabrigadiriks sai Selma Vunder.

1. nov 1951 kuni 1. okt 1954 õppisin Kehtna Kolhoosi Esimeeste Ettevalmistamise Keskkoolis. Sel ajal oli lühikest aega kolhoosi esimehe kohusetäitjaks aseesimees Kalmet ja kolhoosi esimeheks Väike-Maarja rajooni TK poolt suunatud Rudolf Mõtsar ülejäänud aastad.

Asudes taas esimehe kohale 1954. a oktoobris töötasin sellel kohal kuni sovhoosi moodustamiseni 1956.a jaanuaris. Minu viimased abilised enne sovhoosi moodustamist olid aseesimees Meinhard Kalmet, karjabrigadir Selma

Vunder, farmijuhataja Arnold Jänes, põllubrigadirid Olev Allikalt, Johannes Tarto, Eduard Kaseoja ja Artur Pärtelson. Raamatupidajaks oli Miralda Paeste. Lüpsikari oli koondatud ühte lauta Ediveres, minu kodutalus. Sead ühes koos Muuga asunduse Tepomees, J. küünist kohandatud hoones. Kanala oli ehitatud uus Liivaku külas, lambalaut asus Muuga-Arukülas.

MTJ-i poolt teenindava traktoribrigaadi brigadir oli Karl Senkel. Nüüdsest algas minu rännutee Laekvere, Simuna ... kuni Kaarepereni välja, kus jäin pensionäripõlve pidama".⁶⁵

Elmar Kaeval suri 2003. aastal.

1.5. Metsavendlusest

Paralleelselt nõukogude võimuga kujunes süsteemi vastu relvastatud opositsioon **metsavendluse** näol. See oli jätkusõda Eesti vabaduse eest. „*Rohelises pataljonis*“ tegutses 1944 – 1955 ligi 20 tuhat metsavenda. Punaterrori vastu võideldes ja mõrvatutena langes „*Pro Patria*“ andmetel umbes 1730 metsavenda.⁶⁶

Alutaguse metsamassiiv ja ümbruskonna põlised laaned on olnud sobilikuks kohaks metsavendadele enda varjamiseks ja tegutsemiseks. On teada mitmeid punkreid siinsetes metsades ja rabades, samuti arveteõiendamisi kohalikest inimestest äraandjate ja metsavendade vahel. 1958. aastal ilmus Saksamaal Baieris raamat peakirjaga „*Laekvere hunt*“, mis taasiseseisvumise järel on tõlgitud ka eesti keelde ning ilmunud kirjastuses „Faatum“ 1994 pealkirja all „*Hundina Virumaa metsades*“, autor Hermann Behr. Neile, kes tunnevad nimetatud temaatika vastu sügavat huvi, avaneb raamatut lugedes terviklikum pilt metsavennaelu kohta siinses piirkonnas. Siiski tuleks teosesse suhtuda teatud reservatsiooniga, sest kirjapandu ei ole oma terviklikkuses 100 % tõde, vaid selles esineb ka autoripoolset fantaasiat ehkki kodu-uuriija H. Ross teose järelsõnas rõhutab, et seda viimast on raamatus väga vähe, sest kogu kirjeldatud tegevust on võimalik kõrvutada tol ajal NKVD koostatud dokumentidega.

Relvastatud vastupanuliikumise ehk *unustatud sõja* (ajaloolase Mart Laari väljendus) käigus ohverdasid tuhanded mehed ja naised Eesti vabaduse eest oma elu. Nende vastupanu oli algusest peale hukule määratud. Kuid kuigi nad ei suutnud päästa oma kodumaad, iseennast ega oma lähedasi, päästis nende võitlus ometi eesti rahva hinge. See lõi vastupanu traditsiooni, mis läbi kogu nõukogude okupatsiooni aja jätkudes viis lõpuks iseseisvuse taastamisele 1991. aastal.⁶⁷

*Kiri algab kirikust,
rahvas algab raamatust.*

Hando Runnel

2. KOOL KUI KÜLA VAIMUELU KESKUS

Esimesed koolid Eestimaal asutati üle seitsmesaja aasta tagasi suuremates linnades – Tartus, Tallinnas, Pärnus ja Haapsalus. Kuna need koolid asusid toomkirikute ja kloostrite juures, nimetati neid toom- ja kloostrikoolideks. Seal õppisid tulevased kirikuteenrid. Koolis õpiti ladina ja saksa keeles. Õpiti ka muusikat ja kõnekunsti.⁵⁶

Kirikukoolide kaudu hakkas lugemisoskus levima linnast maale. See oli üle kolmesaja aasta tagasi. Linnakoolide kasvandikke saadeti mitmele poole katekismust õpetama. Kihelkonnakirikute juures pidasid koolmeistriametit enamasti köstrid. Kasutusele tulid juba emakeelsed usuõpetuse raamatud ja esimesed aabitsad. Maarahva lugema ja kirjutama õpetamiseks asutas *Bengt Gottfried Forselius* 1684. aastal Tartu lähedale esimese eesti koolmeistrite kooli, *nn Forseliuse seminari*, kus nelja aasta jooksul õppinud 160 noormehest lõpetas täielikult ligi 50 tulevast koolmeistrit, kes hakkasid lastele lugemist õpetama tema poolt koostatud uue aabitsa järgi paljudes kihelkonna- ja vallakoolides.¹⁸

Kihelkonnakool asus kihelkonna kiriku juures, kus võisid käia kogu kihelkonna lapsed. Mõisate juures olid mõisakoolid, kus õpetati mõisa piirkonna lapsi. Külakool asus külas ja kandis küla nime. Selles käisid küla ja selle lähema ümbruse lapsed. Õpiti rehetubades. Kambrit, kus lapsed õppisid, hakati rahva seas hüüdma koolitoaks.

Kool on läbi aegade olnud lisaks õppimisele ka üks tähtsamaid külarahva kooskäimise kohti. Sellest ka ütlus, et kool on küla süda - kohaliku kogukonna vaimuelu keskus.

2.1. Muuga kooli varasem ajalugu

Estimaa Konsistooriumi koolide loetelu andmetel asutati **Muuga kool 1786. aastal**. Tegemist on ühe vanima kooliga endises Simuna kihelkonnas. Simuna pastori *Heinrich Johann Pauckeri* aruandest (1788) koolide õpetajate kohta on kirjas, et Muugas oli koolmeistriks talupoeg *Jaani Hans*, kes pidas kooli oma talus. Ta oli talvel mõisateost ja koormistest vabastatud ning ainuke kihelkonnas, kel oli 25 õpilast.¹³

Muuga koolimaja – 1887.a.
Foto kooli kroonikaraamatust.

Simuna kirikukroonika andmeil ehitas mõisahärra *Peter Gustav von Uexküll-Güldenbandt* Muuga-Noavere külla 1839. aastal koolimaja. Koolmeistriks sai samast külast pärit ning Simuna kihelkonnakooli lõpetanu *Tomas Tanneberg*, kelle õpetamise oskus ja kunst seisnud selles, et ise osanud vaevaliselt veerida, mida ta ka sama primitiivselt oma hoolealustele edasi õpetanud. Paremaks aga muutusid kooliolud siis, kui Simunasse asus 1832. aastal edumeelsem köster *Willem Normann*, kes asutas Põhja-Eestis ühe esimestest kihelkonnakoolidest. See kool oma kaheaastase kursusega hakkas ette valmistama esimesi õpetatud koolmeistreid ning *Tomas Tannebergile* järgnenud Paasvere valla Muuga külakooli õpetajad ongi enamuses kõik Normanni köstrikooli õpilased.⁴⁴

1862. aastal ehitati uus koolimaja ning ametisse asus *Karel Õis* Rohust. Tema oli ühtlasi Muuga laulukoori asutaja. Et õpilaste arv järjest kasvas, siis tekkis vajadus avarama koolihoone järele. 1887. aastal valmiski Rakvere-Mustvee maantee äärde uus koolimaja. 1919. aastal muudeti kool neljaklassiliseks ning võrdlemisi suur klassituba jaotati vaheseinaga pooleks. Koolis töötas kaks jagu ning seal oli 82 õpilast.⁴⁴

1929/30. õppeaastal lammutati vana maja ning ehitati ajakohane kahekorruseline koolihoone. Maja oli plekk-katusega ning klassiruumide oli neli. Lisaks saal, mis ühtlasi oli ka võimlaks ja jalutusruumiks. Eraldi oli käsitööklass ning selle ruumi ja saali vahel oli liikuv vahesein, millega sai saali veelgi avaramaks muuta. Internaadiruumide oli kaks ja need paiknesid maja teisel korrusel. Internaadilastele olid eraldi pesuruumid, köök-söögituba ja toitute hoiuruumid. Ruumide soojendati pottahjude abil. Omaette olid õpilaste riietehoiuruumid, käimlad ning õpetajate tuba-kantselei. Õpetajate jaoks oli kolm korterit: juhatajal kolm tuba ja köök, ühel õpetajal kaks tuba ja köök ning teisel tuba ja köök. Samuti oli üks tuba kooliteenija tarvis.⁴⁴

1930. a valminud koolimaja.

Foto tehtud 1935, koopia kooli kroonikaraamatust.

Kooli maa-ala suurus oli 15 ha, sellest, põldu 5 ha, heinamaad 4 ha. Osa maa-alast oli koolimaja all ja osa mõeldud aia rajamiseks. Kõrvalhooneteks olid tall ja puukuur. Puudus kaev, kasutati maja lähedal asuvat vöörast kaevu.⁴⁴

1932. aastal tapeti uues koolimajas õpetaja *Paula Kriel*, kes elas maja II korrusel. Mõrv oli niivõrd jõhker, et sellest räägiti veel aastakümneid hiljemgi. Mitmed noored, seminari lõpetanud tulevased koolipreilid, ei tahtnud kuuldagi Muuka tööle asumisest.

Töötasid vabahariduslikud organisatsioonid, peamiselt õpetajate algatusel ja kaasabil: Muuga Perenaiste Selts „EHA”, Tuletõrje Ühing, laulukoor, orkester, näite- ja rahvatantsutrupp. Ühiseks kooskäimise kohaks oli koolimaja.

1934. aasta suvest hakkas regulaarselt kooli juures tööle Muuga Perenaiste Seltsi korraldusel lasteaed, millest oli väga palju kasu laste üldisele arenemisele – erinevus oli suur lasteaiast ja kodunt kooli astujate vahel.

Muuga lasteaed, mis töötas suvekuudel kooli juures.
Foto kooli kroonikaraamatust.

Internaadile pandi alus 1930. aastal. Talvekuudel kasutas seda kuni 30 õpilast, kevadeti-sügiseti vähem. Püüti läbi viia ka ühistoituslustamist, kuid see ei leidnud lastevanemate poolt heakskiitu.

1934/35. õppeaastal asutati õpilasorganisatsioonidena *Kodutiitarde* ja *Noorkotkaste* rühmad. Samal aastal tehti algust ka kooliaia rajamisega ning juba järgmisel aastal istutati kooliaeda õunapuid, sõstra- ning vaarikapõõsaid. Järgjärgult kõrvaldati vanad ja pehkinud puud ning kooli territoorium tarastati sirelite ja ligustritega. Rajati puukool ja mänguväljak, külvati muru. 1939. aastal istutati pidulikult president *Konstantin Pätsi* 65. sünnipäeva auks mänguväljakule tamm.

Tollal käis seltsielu Muugas hoogsalt tõusuteed – kogu koolimaja kajast hommikust õhtuni pillimängust, lauludest ja muust tegevusest. Kohalikel noortel oli piisavalt huvikohast rakendust. Pidude sissetulekud läksid kooli- ja seltsielu toetuseks.

See töö ei leidnud kahjuks alati ajatormides väärilist hindamist ning ka selle võrdlemisi uue koolimaja eluiga osutus liiglühikeseks. 19.septembril 1944. aastal süüdati koolimaja Vene lennukite poolt põlema ning maja hävis koos põhisisustusega. Sama ülelennuga süüdati veel Kissa küla, Nadalama meierei ja Rakke alev. Päästa õnnestus üksnes kooli kantselei, tiibklaver, osalt õppeabinõud ja raamatuid. Suur osa päästetud varast läks aga kaduma, sest puudus koht nende paigutamiseks. 1941. aastal ametisse asunud koolidirektor *Emil Langi* eestvedamisel võeti koolihoonena kasutusele Muuga mõisahoone, mis oli väga halvas seisukorras: katus katki ning kahes suures salongis lagi sisse varisenud. Õppetööga suudeti alustada siiski 1. novembril 1944. See oli ühtlasi kuues koolimaja Muuga kooli eksisteerimise ajaloos.

2.2. Kool mõisahäärberis

Kuna tules hävis enamus kooli inventarist, siis tuli hädavajalik laudadest kokku klopsida. Koolipinkide aset täitsid pikad saelaudadest valmistatud lauad. Istmeteks lasti teha pikad istepingid. Et endine koolihoone paiknes mõisahäärberist 2,5 km kaugusel, siis ei saadud sealset kooliaeda enam kasutada, pealegi oli see rüüstatud. Maakorraldusega mõõdeti koolile uus maa-ala, millest 2 ha oli põldu ja 9 ha endist mõisa parki.

Kooli kroonikaraamatu andmetel saadi järk-järgult juurde inventari: 1946. aastal 15 kaheistmelist pinki. Parandati koolihoone katust, valgendati seinu ja lagesid. Viimased olid eriti halvas seisukorras. Kooliteenija, kes läks häärberi põõningule pesu kuivama viima, kukkus läbi pehastunud lae klassiruumi ja sai vigastada. Juurde ehitati 2 pliiti koos soemüüridega. Rajati parki spordiväljak 333,3 m ringrajaga ning muude vajalike hüppekastide ning võrkpalliplatsiga.

Koolipere mõisahäärberi saalis 1946. aastal.
Foto kooli kroonikast.

Esimestel õppeaastatel kaunistasid häärberit Neff'i kunstiteosed, mis aastatel 1946-1948 viidi Tallinna Kunstimuuseumi.

1945. aastal reformiti kool Muuga Mittetäielikuks Keskkooliks ning 1949. aastal omistati koolis töötavale pioneerimalevale *Jakob Kunderi* nimi.

1951. aasta suvel tehti mõisahoones kapitaalremont. Ehitati vaheseinu ja pandi internaadi ruumidele uued põrandad. Samal aastal rajati kooliaeda kiviktaimla ning ehitati veetaimede ja kalade jaoks bassein.

Elektri püsivalgustus saadi majja 1955. aasta lõpus ning 1957. a paigaldati keskküte. Koolis tegutses naturalistide ring. Õpilased kasvasid ja hooldasid pargis küülikuid. Nendega käidi ka Tallinnas näitusel ning koolile avaldati tehtud töö eest tunnustust.

Muuga kooli õpilasorkester 1956.a. Foto kooli kroonikast.

Kõige selle eestvedajaks ja juhendajaks oli koolidirektor Emil Lang. Tema initsiatiivil ja juhtnööride järgi rajati eeskujulik kooliaed koos statsionaarse kasvuhoonega. Direktori algatusel süvendati pargis tiigid ja lasti sinna kalamaimud, koolimajja rajati elavnurk, kus lisaks lilledele leidsid koha ka mitmed lindude ja imetajate kaavikud. Direktor oli ka jahimees ja ümbruskonnas tuntud taksidermist. Tema perioodil oligi koolis põhirõhk suunatud loodusele ning silmailu arendamisele ja selle hoidmisele.

E. Langi initsiatiivil ja isiklike pingutuste tulemusena püstitati Muuga pargis 1959. aastal kirjanik *Eduard Vilde* mälestussammas, esimene Eestis (skulptoriks *Ferdinand Sannamees*).

1965. aastal tähistati Muugas Eduard Vilde 100. sünniaastapäeva.

Koolis kasvatatud küülikutega Tallinnas näitusel.

Foto kooli kroonikaraamatust.

Kirjaniku noorpõlvekodu majaasemel avati pidulikult suur põllukivi mälestustahvliga. Häärberis sisustati üks ruum Eduard Vilde memoriaaltoaks. Samal aastal restaureeriti ka mõisahoones vestibüül.

E. Vilde ausamba avamise päeval – 1959. a. Foto kooli kroonikaraamatust.

1973. aastal alustas koolis tööd õpilaste silmaringi avardamiseks ja vaba aja sisukamaks muutmiseks õpilasklubi „*Romantikud*”. Nimetatud õpilasorganisatsioon tegutseb tänaseni ning juhindub oma tegemistes juhtmõttest: „Sind ümbritsevast rikkussalvest korja üles iga iva!”

Suuremad lõpuklassid olid 1970-ndatel aastatel. On paradoksaalne, et just sel perioodil ja veel hiljemgi oli tulipunktis ka Muuga kooli sulgemine. Tänu kohapealsetele majandijuhtidele (Laekvere sovhoosi direktor *Kaljo Tõnurist*), kes suutsid kõrgemaid organeid nii palju veenda ja mõjutada kooli eksisteerimise vajalikkusest, jäi kool siiski püsima.

1981. aastal hakkas kooli juhtkond koos majandi juhtidega otsima võimalusi mõisahoonete restaureerimiseks, mida saatis ka edu ehkki see võttis palju aega. Mõni aeg hiljem alustati spordihoone ehitamisega ning 15. novembril 1986. aastal oldi nii kaugel, et toimus spordiangaari pidulik avamine. Võimla olemasolu lõi paremad tingimused kehakultuuriga tegelemiseks.

1987. aasta talvise koolivaheaja järel oli kool sunnitud keskkütteavariist tingituna ümber asuma spordiangaari. Klassiruumidena võeti kasutusele kõik angaari abiruumid ja lisaks ka sportlaste riietusruumid. Tingimused igapäevaseks õppetööks olid äärmiselt halvad – kimbutas ruumikitsikus ja ebapiisav valgustus. Õpetajate tuba paiknes ruumis, kus polnud ühtegi akent, puudusid minimaalsedki õhutamistingimused. Kuueaastaste klass ja kooli söökla paiknesid majandi poolt antud kahes korteris. Sellistes tingimustes õpiti – õpetati pisut enam kui 7 aastat.⁴⁶

1990. aastal valmis mõisamaja lähedale uus hoone – katlamaja koos abiruumidega. Kool läks üle elektriküttele. 1991. aastal nimetati kool ümber Muuga Põhikooliks.

Mõisahoone restaureerimine võttis palju aega. Töö seisis vahepeal raha puudusel, kuid mitmete ettevõtete ja inimeste väsimatu töö tulemusena said häärberi siseruumid siiski restaureeritud. Mõisahoone interjööri taastamisremont lõpetati 1994. aasta veebruaris. Esimene korrus sai põhikorrusest varem valmis ning algklassid kolisid mõisa tagasi mõned aastad varem, samal ajal sai alustatud ka mõisahoones taas toitlustamisega. Täies mahus koliti restaureeritud häärberisse 1994. aasta veebruaris. Maja taasavamise aktus toimus 20.mail 1994.

Pärast restaureerimist hakkas koolis käima palju külalisi. Kool sai uue mööbli, ülemise korruse klassiruumid sisustati täispuidust koolilaudadega. Paranes klasside valgustus, kuna ruumid on kõrged, siis lisandus ka tahvlite valgustus. Et tekitada klassiruumides salongilikku ja häärberile omast miljööd, kujundati aknakardinad ajale ja kohale vastavaks. Suureks abiks siseruumide kujundamisel oli sisearhitekt *Leila Pärtelpoeg*. Osalt saadi tagasi kunstiesemeid, mis pärast sõda siit Tallinna Kunstimuuseumi viidi.⁴⁰

2000. aasta sügisel külastas Muuga mõisakooli Eesti Vabariigi president *Lennart-Georg Meri* ja 2003. aastal president *Arnold Rüütel*.

Kurb oli kooli kui ka kogu küla jaoks 2001. aasta suvi, mil keeristorm laastas Muuga pargi põlispuudest ligi kolmandiku. Sellega tekitas stiihia kohalikus pargis, mis on ümbruskonna inimestele kujunenud meeldivaks kooskäimise ja jalutamise kohaks, väga suurt kahju.

L.-G. Meri
Presidendi kantselei foto

Tormi järelmõjusid likvideeriti kaua ja need annavad veel aastakümneid endast märku.

*Keeristorm laastas Muuga parki kahel järjestikusel suvel.
Foto: Maasild, R. (2001).*

Koolis ilmub regulaarselt õpilasaktiivi eestvedamisel „*Mõisaleht*”.

2005. aastal restaureeriti mõisakooli II korruse aknad ning 2006. aasta septembris tähistati Muuga kooli 220. aastapäeva. 2007 korrastati pööning, vahetati seal talad ning alustati katuse remondiga. Käimas on I korruse akende restaureerimine. Valmimas on pargi uus projekt ning otsitakse võimalusi pargivärava restaureerimiseks, mis oma stiililt meenutab antiikset triumfikaart.

2.3. Õpilasorganisatsioon „ROMANTIKUD“

Muuga koolis alustas 1973.aastal tööd õpilaste silmaringi avardamiseks ja vaba aja sisukamaks veetmiseks huvitavate kohtumiste klubi. Sama aasta novembrikuus toimus avaõhtu. Esmalt oli vaja mõelda klubile nimi. Pakuti välja mitmeid, ent pikema kaalutluse järel jäi sõelale „ROMANTIKUD“. Nagu nimest johtub, pidid klubiõhtud olema romantilist laadi – tulvil nii üllatusi kui ka romantikahõngulist salapära. Oli teoks saanud omapärane ja huvitav õpilasühendus, mis aitas koolis hoogustada klassivälist tegevust.³⁷

Klubi ettevõtmised, tegevused, projektid on kajastatud oma kroonikaraamatus. Seal on kirjas, et klubiõhtud toimusid regulaarselt kord kuus ja selle raames on

kohtunud inimestega erinevatelt erialadelt. Kohtumisõhtutel on viibinud kirjanikud *Robert Vaidlo, Osvald Tooming, Silvia Rannamaa, Ira Lember, Kalju Saaber* jt. Külas on käinud paljud näitlejad ja mitmed teised atraktiivsed ühiskonnaelu tegelased. Kõik ettevõtmised olid mõeldud kindlale õpilaskontingendile, neile, kes andnud klubi vande ja lähtunud „Romantikute“ põhikirjast. Kõigele sellele järgnes 1977. a klubi ettevõtmistes lühike mõõnaperiood, mis oli tingitud juhendaja-õpetaja siirdumisest teisele tööle. Küllap nappis aktiviste ka õpilaste hulgas.

Uue hooga alustas õpilasklubi tööd 1980/81. õppeaastal. Kõigepealt taastati vanad traditsioonid. Klubi nõukoguga korrigeeriti põhikirja ja täiendati sümboolikat. Jätkusid nii lõkke- kui ka reisimuljete õhtud. Sageli toimusid need väljaspool kooli vabas looduses. On tähistatud rahvalikke tähtpäevi, korraldatud karnevale, lahendatud mõistatusi ja ristsõnu. Toimuvad viktoriinid ja kombineeritud võistkondlikud mängud. Klubiõhtutel kuulatakse muusikat ning vaimsele tegevusele vahelduseks on võimalus tantsimiseks. Tublimatele on ikka auhinnad. On käidud ka mitmepäevastel jalgrattaturiaadidel, matkadel ja korraldatud maastikumänge. Suviti puhatakse telklaagris Peipsi järve ääres. See on igasuvine projekt, mida romantikud väga ootavad. Vaid kahel suvel oldi mujal, kord Võsul ja teine kord Porkuni järve ääres. Kõikides ettevõtmistes on jäänud domineerima klubi liikmeskonna üksmeel ja tahe, mis olulised omadused alustatud edasi viia.

Eestimaa iseseisvumisega tuli ka Muuga õpilastel, eriti aktiivil, välja töötada uued ja ajakohasemad tegevussuunad. Põhikirja korrigeerimisel lähtuti ELO hartast ja lülitati programmi ka ELO viie vaala põhimõtted. Kaasajastati klubi sümboolika. Selle moodustavad tegutsemise juhtmõte ehk moto: „*Sind ümbritsevast rikkussalvest korja üles iga iva!*“, liikmepilet, organisatsiooni lipp, tänukiri ja –kaart, oma pitsat ning fotokroonika. Romantikutel on oma laul, mille autoriks on Muuga kooli endine muusikaõpetaja *Anne Velt*, kes ka ise oli selle organisatsiooni liige.

*Romantikud telklaagris Peipsi järve ääres.
Foto: Romantikute kroonikast (2006).*

Kuni tänase päevani tegutseb koolis MLO (Muuga lasteorganisatsioon) „Romantikud“, kuhu on kaasatud õpilasi vabatahtlikkuse printsiibi alusel (soovi korral ka teistest koolidest) ja mille ettevõtmistes löövad enamasti kaasa ka aktiivsemad kooli vilistlased-romantikud.

INTERVJUU KOOLI VILISTLASTEGA:

„Mida andis Sulle osalemine õpilasklubis „Romantikud“ või selle suvelaagrites? Mis kõige enam sellest perioodist meenub?“

VESTA RAHUOJA (lõpetas kooli 1981): Kui ma kuulen sõnapaari „klubi „Romantikud““, meenuvad mulle kohe sinepileib ja koirohutee, mis olid möödapääsmatuks tingimuseks klubi liikmeks saamisel. „Romantikutesse kuulumine oli küllaltki oluline, sai ju sinna tol ajal alates 4. klassist ja mingil määral tähendas see ka vastuvõttu „suurte“ hulka. Klubiõhtutest on meelde jäänud see, et enamasti käis keegi rääkimas oma reisimuljeid. Et tollal oli teisele poole müüri raskem pääseda kui praegu, oli see hea võimalus avardada oma maailmapilti. Üldse oli klubi „Romantikud“ üritused meeldivaks vahelduseks õppetöole.

MAARIKA SIHVER (lõpetas kooli 1985): Kindlasti suurendasid klubi üritused minu teadmistejanu ja huvi ümbritseva maailma vastu. Suvised laagrid olid romantilised ja meile karastuseks: ei olnud sugugi lihtne öösel lõkke- ja lipuvalves olla või ööhäire ajal mööda pimedat metsa ringi joosta. Üheks

laagrielu lõbusamaks seigaks oli kindlasti mustikate korjamise võistlus – ilmselt ei ole keegi meist kunagi hiljem marju sellise hasardiga korjanud! Ja kui hästi maitses mustikasupp, eriti pärast ujumist järves.

MARKO LEPASAAR (lõpetas kooli 1989): „Romantikute“ tegevus muutis argise koolielu vaheldusrikkamaks. Reisimuljeteõhtud andsid juurde teadmisi ja äratasid minus soovi reisida. Suvised telklaagrid olid heaks enesekasvatuse kooliks: õpetasid enda eest väljas olema ja arvestama teistega. Laagrielu ühendas meid kõikki – tekkis sõbralik ühtekuuluvustunne.

2.4. Meenutusi koolielust

Oma kooliaega meenutavad Muuga külast pärit Aliise Vaasma (neiuna Siiber), kes õppis Muuga Algkoolis 1936 – 1942 ja Laine Rahuoja (neiuna Kadak), kes töötas õpetajana 1953 -1991.

Aliise Vaasma: „Koolis kees vilgas tegevus, tundides oli hea distsipliin, õieti keegi ei püüdnudki korda rikkuda. Tunnid olid tihedat tööd täis. Rõhku pandi ilusale käekirjale. Üldse nõuti ka õpilastelt puhtust. Sussid seisid riidehoius, keegi välisjalatsitega klassi ei pääsenud. Suuremal osal olid ostetud tuhvliid, kuid oli ka neid, kel kodus valmistatud. Pärast tunde töötas mandoliiniorkester, toimusid laulu- ja näitemänguproovid. Jõulupidu lõpetas esimese poolaasta. Suures saalis olid ka lapsevanemad ja väiksemad õed-vennad. Emadepäevaks õpiti samuti ettekandeid ja kevadine lõpupidu võttis kooliaasta kokku.

Igal nädalal oli nn kultuurhommik, mille valmistas ette üks õpetajatest küll loodusloolistel, kirjanduslikel või tähtpäevalistel teemadel. Mõnikord esinesid ka õpilased. Et sel ajal oli raadio külas küllaltki haruldane, siis korraldati ka raadio ühiskuulamisi koolis.

Huviga loeti seinalehte. Koolijuhataja Viktor Kuriks oli ise andekas joonistaja ja oskas ka õpilasi hästi juhendada. Nii oli seinalehes huvitavaid pilte, karikatuure. Meelde on jäänud pildid vanasõnadest: kana muneb nokast, lehm lüpsab suust. Kord oli õpilaste nimedest tehtud salmid ja pildidki. Koolis oli August Olvi, igatahes oli pilt ja kiri all „Olvi August vaatab välja“. Eesti keele õpetajad õhutasid igati omaloomingut: ilmekad lühikirjandid ja luuletused leidsid ikka tee seinalehte.

Koolis oli mitmeidki päris kehvadest kodudest lapsi, kel olid paikadega püksid ja paljudest pesukordadest pleekinud pluusid, kuid nende halvustamist polnud. Sageli kippusid nende vihikud kortsu minema, sest kodusest riidest

tehtud kotis ei seisnud ju õppevahendid sirgelt. Üldse mäletan, et seljas kantavaid kotte oli rohkesti. Ka pisikesi sumadane. Selle sees olid õppevahendid vihma ja tuule eest hoitud. Õpikud olid üsna kallid ja seepärast mitmelapselistes peredes käis lugemik mitme õe-venna kooliaastad. Keegi raamatutena küll polnud. Ei olnud õpilaspäevikuid, aga meeles pidi pidama küll mis üles anti. Pärast tunde jäeti õppima, aga mitte massiliselt.

Õpetajad riietusid väga korrektselt. Õpetaja Veera Riispapp andis tütarlastele käsitööd ja temal olid väga ilusad tikitud pluusid, mida tüdrukud imetlesid. Tütarlaste unistuseks oli suurest peast saada sama ilusaid kleite, nagu oli tol ajal õpetajannadel.

Et 30-ndail aastail töötas Rakveres Progümnaasium, kuhu võis minna juba 4. klassist, siis õpetajad pidasid silmas neid, kes planeerisid edasi õppida, et teadmiste tase oleks vastav.

Vahetunnid kulusid mängimisele. Talvel oldi saalis, kevadel-sügisel õues. Poisid kippusid koolimaja kõrval olevasse kuusikussegi jooksma. Sinna aga ei lubatud minna, sest kellahelin ei kostnud nii kaugelt. Üldiselt mängisid poisid palli. Väljak oli kohe koolimaja juures. Kooli ümber oli suur roheline ala, mille niitis kooliteenija vikatiga. Koolijuhataja andis tavaliselt oma koolimaa kellelegi kasutada, ei mäleta, et Viktor Kuriks oleks põllutööd teinud. Küll aga olid õpetajatel peenramaad kooli juures.“⁴²

Laine Rahuoja: „See oli 1953. a kaunis suvepäev, kui ootasin Rakveres bussi, et sõita Muuka oma esimest töökohta vaatama. Ei võinud ma tookord aimata, et see jääbki esimeseks ja ainsaks.

Juurde astus tuttav. Kuulnud, kuhu ja miks kavatsen sõita, ütles ta: „Muuka? Seal ju tapeti kunagi üks koolipreili ära.“ Mina: “??!!“

Juhatuse järgi jõudsin Muuga pargi põlispuude alla, mille vahelt helendas pidulikult mõisahoone – minu tulevane kool. Maja lähedal tuli vastu üle keskmise tüise mees, ainukeseks kehakatteks avarad trussikud, endal pea täiesti kiilaks aetud. See oli Emil Lang, koolidirektor, kelle hirmu ja armu said tunda nii õpilased kui õpetajad.

Ei saagi vaikida Emil Langist, kui rääkida Muuga koolist, nii tihedalt oli üks seotud teisega. Ta oli koolipere ametlik ja tegelik liider, kooliaia rajaja (korduvalt), taidluse edendaja ümbruskonnas, E. Vilde ausamba püstitamise idee autor ja organiseerija jpm. See nimekas koolimees, vastuoluline isiksus ja andekas pedagoog muutus legendaarseks juba oma eluajal. Minu teada oli tal ainuke hüüdnimi – „vana Lang“. Aga ta lahkus peaaegu oma elu kõrgharjal, kui oli jäänud 5 kuud 50. sünnipäevani...

Oli sel mehel toredaid ütlemisi: tänapäevane kooliuusik (I kl laps) oli tal „tallejalg“, ulakavõitu koolipoiss – „karvajalg“, veidi ulakam „igavene karvajalg“ ja kui juba kõlas: „Kuradi karvajalg!“ – siis oli lugu äärmiselt tõsine ja mees ise ülimalt väljavihastatud.

Mäletan veel, et kord oli nääripidu tulemas. Minul tuli oma väikestele tüdrukutele õpetada lumehelbekeste tants. Ei tundnud ma end kaugeltki tantsupedagoogina. Jõuline ja kogukas direktor tantsis mulle selle siis ise ette, lauldes sinna juurde „Tiliseb, tiliseb aisakell“.

Tol ajal ei olnud koolimajas elektrit ega keskkütet. Tundide algus liikkus talvel valgemale ajale. Internaadilaste õppetunnile eelnes lambiklaaside puhastamine ja petrooleumi kallamine lampidesse. Paari aasta pärast oli meil majas juba elekter, mida andis väike popsuv jõujaam vana mõisahoonel lähedal. Sellise luksusega olid varustatud Muuga tähtsamad hooned: masin-traktorijaam, kolhoosi kontor ja kool. Kella 12 paiku hilisõhtul vilgutas öövalvur 3 korda valgust ja vähese aja pärast valitseski pimedus.

Vaatamata nende aegade tohutule erinevusele tänasest, mitmesuguste hirmudele, suurele vaesusele, valjudele käskudele ja karmidele keeldudele suutis me kool hoida oma head mainet peaaegu kõiges.“³⁴

3. SELTSIELU TEGEVUS

Eesti põlisrahva õiguslik olukord muutus põhjalikult 19. sajandi teisel aastakümnel. 1816. aastal vabastati Eestimaa ja 1819.aastal Liivimaa talupojad pärisorjusest. Kultuurilise arengu omaette valdkonna moodustab sel perioodil omavalitsuse tugevdamine ja seltsielu. Juba pärisorjuse kaotamisega olid eestlased nn mõisavaldadena saanud piiratud omavalitsuse Lõuna – Eestis, hiljem Põhja – Eestis. Murdeliseks kujunes 1866. aasta, mil vallad vabanesid mõisa eestkoste alt ja hakkasid oma asju täiesti iseseisvalt ajama.⁶⁰

Seltse asutati peamiselt 19.sajandi teisel poolel, neile sillutasid teed laulu- ja pillikoorid. Suuremad seltsid tegutsesid linnades. 1865. aastal asutas J. V. Jannsen Tartusse lauluseltsi „Vanemuine“, mis oli kaua rahvusliku liikumise tähtsaim keskus. Samal aastal asutati Tallinnas „Estonia“ selts. Väga oluliseks kujunesid sakslaste eeskujul asutatud põllumeeste seltsid, mis oma suhteliselt vähese arvu juures olid ühed mõju- ja teguvõimsamad.

Tervikuna oli seltsiliikumine saksa mõju kajastus, ent suunatud nendesamade sakslaste domineerimise vastu. Eestlased õppisid euroopalikus mõttes kultuuriliselt arenenumatelt sakslastelt, et lüüa neid nende endi relvadega.

Suurima panuse seltside tekkesse, laias laastus kultuurilukku on jätnud Eesti ärkamisaja vaimueliit: Johann Voldemar Jannsen (1819-1890), Jakob Hurt

(1839-1907), *Carl Robert Jakobson* (1841-1882), *Friedrich Robert Faehlmann* (1798-1850), *Friedrich Reinhold Kreutzwald* (1803-1882), *Lydia Koidula* (1843-1886) jpt.⁶³

3.1. Seltsielu varasem periood

On teada, et Muuga Tuletõrje Ühing töötas juba eelmise sajandi algul. Endine õpetaja *Veera Riispapp* meenutab:

*„Olin nii 13 – 14 aasta vanune (sündinud 1914. a), kui kultuuritööd tegid noored Järveltid, Nurmed, Söödoriid (ringkonna valitseja poeg ja tütar, kes elasid vanas puudust mõisahoones) jpt. Käidi koos suuremate või väiksemate gruppidenä küll kiigel Nurme mäel (praegune tuuliku-mägi), küll näidendiproovidel. Mängiti O. Lutsu „Kapsapead“, A. Kitzbergi „Kauka jumalat“ ning „Tuulte pöörises“. Lavastused kanti ette Poolemaade (talunimi) rehe all, kuhu oli tehtud lava. Rehealune oli kaunistatud kaskedega. A. Kitzbergi „Libahunti“ lavastas näitleja Hartius Mõllex. Tantsuks mängis pidudel kohalik pasunakoor, mida juhatas Aleksander Nurm, kes muusikahariduse saanud Peterburis ning kes oli ka ühtlasi Muuga Tuletõrje Ühingu esimees”.*²⁸

Seltsielu tegevuse organiseerijad olid peamiselt Muuga Algkooli õpetajad. Paljud näidendid lavastas koolijuhataja *Viktor Kuriks*, kes oli üldse suure kunstiandega pedagoog. Ta täiendas end ka pidevalt vabariigis korraldatud näitejuhtide kursustel.

1930.a lavastati A. Raudsepa „Mikumärdi ja „Vedelvorst“, A. Mälgu „Õitsev meri“. Esineti naabervaldades ja –kihelkondades. Näidendite lavastamisel oli suur osa harituse ja kultuuritaseme tõstmisel. Tegutsesid ka laulukoor ja rahvatantsurühm.

3.2. Maanaiste Selts „EHA“

Perenaiste Selts „EHA“ (hiljem nimetati ümber Maanaisteseltsiks) asutamiskoosolek toimus 16. dets 1928 Muugas. Seltsi juhatusse valiti: *Alma Tepomees* – esinaine, *Elli Sommerfelt* – kirjatoimetaja, *Therese Vainult* – laekur. Korraldati mitmeid kursusi: õpiti toiduvalmistamist, kangakudumist ja käsitööd, seltskonnatantse ja muid eluks vajalikke oskusi. Kursuste lõpul korraldati koosviibimisi ning mitmeid üldharivaid loenguid, esinesid hariduskonsulendid. Nimetatud seltsil oli oma lipp, mis õnnistati 1936.aastal Simuna koguduse õpetaja *Mäggise* poolt. Lipu põhi oli valge, mis tähendab perenaise peavoorusi – puhtust ja korralikkust, alumine äär ja triip

rohekas-helesinine, mis tähendab, seda, et perenaine elab ja töötab kesk rohelust ning loob rohelusega kõik ained, mis tal igapäevases majapidamises tarvis. Seltsi nimi ja asutamise aasta on kuldne, mis tähendab perenaiste seltside ümber koondunud perenaiste püüete puhtust ning nende ideaalide kõrgust.³⁰

Muuga Maanaiste Seltsi esimene lipp, õnnistati 1936. a.

Foto: Maasild, R. (1994).

Alates 1934. aasta suvest organiseeris seltsi juhatus kooli juurde kahekuulise lasteaia, mida pidas ülal Virumaa Lastekaitse Ühing. Selle lasteaia laps oli ka *Aliise Siiber*, kes meenutab, et tegevus lasteaias oli kindla päevakorraga. Algas kell 9 ja kestis kella 14-ni. Lastel oli võileib ja piima- või mahlapudel kaasas. Koolimaja juurde oli veetud suur liivahunnik, kus oli hea mängida. Kasvataja luges raamatut ette, jutustas muinasjutte. Korraldati mitmesuguseid võistlusmänge. Ka õpiti taidlusettekandeid, et lasteaia lõpupeol esineda: luuletusi, laule, laulumänge. Käidi ka koolimaja juures asuvas kuusikus. Palliväljakul sai palli mängida. Varjuliste põõsaste all ajasid tüdrukud omi salajutte ja koolimaja trepil istudes mängiti „kivi“. Kui vihma sadas, kasutati mängude ajal koolimajas saali. Huvitav lugu oli kaasavõetud võileibadega: kaaslane oma tundus alati maitsvam. Nõnda siis vahetati omavahel. Ega sel aja poest vorsti ega saia ostetud. Maalapsel oli võileiva vahel keedumuna, keedetud või praetud liha, ka kilu, sest poest osteti nn „mannergukilu“. Kus peres saia sagedamini tehti, seal ka võisai või moosisai. Kui polnud muud, siis suhkruleib oli maiuspala piimaga. Leivakäär niisutati veidi ja raputati suhkrut peale. Nõnda ei pudenenud suhkur vahelt välja. Lasteaias käisid suvekuudel koolieelikud ja I, II klassi lapsed. Suurematel oli juba kodus nii palju tegemist, et lasteaeda minekule ei saanud mõelda. Ega lasteaias kõikide talude lapsed ei käinud, sest suvel oli talus kiire, kel aega hoida lapse riided iga päev puhtad, jalanõud korras. Kodus võis olla hoopis paljalt ja paljajalu. Käidi neist peredest, kus tööjõudu rohkem ja lasteaiast loodeti kasvatustööle lisa.²⁸

Jaanipäeval korraldati Muuga kuusikus alati tore pidu, mis meenutab kangesti filmist „Suvi“ kuke kinkimise lugu. Kuusikus jaanitule ümber olid pikad lauad seatud igasuguste võileibade, saiade, kookidega. Kannudes oli morss. Korraldati

tore loterii. Tantsuks mängis kohalik orkester. Ega kangemgi kraam meestel puudunud. See oli suviti üks oodatuim pidu. Peo heal kordaminekul oli suur osa Maanaiste Seltsil, kes lauad ette valmistasid ja ka kohapeal müügiga tegelesid. Hinnas olid need inimesed, kes suutsid midagi olulist küla parema käekäigu heaks teha.²⁸

Kui pidu ei olnud, tulid noored kokku kord ühe, kord teise poole. Mängiti kitarr, lauldi, kirjutati salmikuid.

3.3. Kultuurielu lähiminevikus ja tänapäeval

Nõukogude ajal, mil kultuuritöö põhiliseks tegevuspaigaks kujunes häärberi saal ja klubi (vana puidust mõisahoone), paistsid aktivistidena silma koolidirektor *Emil Lang* ja *Kusta Veersalu*. E. Lang juhatas laulukoori ja 1959. aastal saadi ülevaatusel Väike-Maarja rajoonis hea esinemise eest preemiaks televiisor, mis oli üks esimesi aparate Muugas. Külarahvas käis siis õhtuti ühiselt saateid vaatamas. Klubitööd tegid *Maie Taras – Viilvere*, hiljem *Heinrich Kiik*. Näitering õppis esimese näidendina selgeks A. Kitzbergi „Kosjasõit“, millega esineti kodukülas kui ka mitmel pool kaugemal. Üldse oli palju väljasõite, peamiselt furgoonautoga. Tegutsesid mitmed kollektiivid. Ansambleid ja väiksemaid muusikakollektiive juhendas Muuga kooli laulmise õpetaja *Heidi Kiil*. Isetegevus arenes hoogsalt, taidlusest võtsid osa väga paljud kohalikud ning osalt ka ümbruskonna inimesed. „Kalevi“ sovhoosi likvideerimisega soikus ka isetegevus ning kandus üle Laekverre, kus hiljem valmis ajakohane kultuurimaja koos majandi administratiivhoonega.⁴²

Eesti taasiseseisvumisega hakkas tasapisi külaelu elavnema. Nõukogude ajal oli seltside elu tabu ning tegutsemise lõpetanud Maanaiste Selts hakkas taas ärkama, seekord *Ilma Lausvee* initsiatiivil, kes on ühtlasi seltsi ühe asutaja ja tollase külaaktivisti – *Alma Tepomees-Riispapi* tütar. Seltsil on oma korrastatud ruumid Muuga spordihoones, kus on üleval kangasteljed, millel kootakse vaipu. Käiakse regulaarselt koos, korraldatakse pidusid. Seltsi all tegutsevad segarahvatantsurühm, külakapell, näitering ja segakoor. Sügavamate kultuurijuurtega inimesed on muretsenud endale seltsi abiga kohaliku kihelkonna – Simuna rahvariided. Suheldakse aktiivselt teiste seltsidega, osaletakse käsitöölaatel ja muudel rahvalikel pidudel. Hoogustunud on külaliikumine. Seltsi esinaine on koostanud ja üllitanud koos abilistega 2003. aastal „*Maanaiste Lauliku*“.

*Maanaiste Seltsi „EHA”rahvatantsurühm – kodukihelkonna Simuna rahvarõivais.
Foto Maanaiste Seltsi pildikroonikast (2000).*

Suuremad ja pidulikumad õhtud, kontserdid ja vastuvõtud toimuvad häärberi saalis.

Tänapäeva küla kultuurielu on tagasi oma algsetes raamides – koondunud kooli ja seltsielu tiiva alla, seda oma kaasaegsete vormide ja meetoditega.

3.4. Muuga raamatukogu

Raamatute laenutamiseks on asutatud raamatukogud. Sada aastat tagasi oli neid Eestimaal paarsada. Tänapäeval on üle kaheksasaja raamatukogu. Oma raamatukogu on enamasti ka igal koolil, kust saab laenutada õpikuid, teatme- ja lugemisraamatuid, ajalehti ja ajakirju. Igal raamatul ja lugejal on raamatukogu kaart. Lugejakaardile märgitakse laenutatud raamatu tagastamise tähtaeg.⁵⁶

Paljudes peredes kleebitakse oma raamatutesse raamatumärk – eksliibris. Sellel on kunstipäraselt kujundatud omaniku nimi ja tema huvialad.

Muuga külaraamatukogu eksisteerib 1. juulist **1956**. Algselt asus ta Muuga-Noavere külas ühe katuse all Muuga külanõukogu, kaupluse ja poliitosakonnaga. Lugejatele avati raamatukogu 1. jaanuaril 1957. Pool aastat enne seda tegeles juhataja, kelleks oli *Olvi Tanila* fondi sissekandmise registriga ja töö katalogiseerimisega. Esimesed raamatud on registrisse kantud

12. oktoobril 1956.a. Nendeks on *A. Kivi* „Seitse venda”, *A. Sikk* „Musta risti ikke all”, *A. Hint* „Tuuline rand I-II”, *E. Vilde* „Külmale maale” jt. Lugejatele

avamise päeval oli kogus 1206 raamatust 980 eestikeelsed, 250 venekeelsed ja 6 raamatut muudes keeltes. 1957. aastal oli lugejaid 70, sama aasta detsembris on see arv tõusnud 187-ni.³¹

Raamatukogu asus keskusest ja koolist 1,5 – 2 km kaugusel. Avatud oli ka 3 laenutuspunkti, mis asusid kohalikus koolis, Muuga ja Paasvere kontorites. Neist 2 esimest on likvideeritud, sest 1987. aastal kolis raamatukogu Muuga asundusse ja ruumid saadi tühja korterisse. 25 aastat juhatas raamatukogu Muuga-Noaveres elanud *Helju Kuhlbach*.

C. T. von Neff'i 175. sünniaastapäevaks välja antud ekslibris. Autor: Elsa Kink, 1979.

1990. aastal asus tööle raamatukogunduse eriala lõpetanud *Maarika Lausvee* (neiuna Sihver) , kes töötab tänaseni ja töö raamatukogus hakkas liikuma tõusuteed - suurenes lugejate arv ning lapsed hakkasid raamatukogu külastama senisest enam. Vahepealsetel aastatel, enne teda, oli raamatukogu juhatajate hulgas suur kaadri voolavus, igal aastal peaaegu uus juhataja.

Alates 1992. aastast allub Muuga raamatukogu Laekvere Vallavalitsusele ning 2 aastat hiljem kolis raamatukogu spordiangaari. 2005. aastal tehti ruumides põhjalik remont ning kõrvalruumide arvelt suurenes ka raamatukogu üldpind. Ruumides on ka Internetipunkt.

2006. a novembris tähistati pidulikult kohaliku raamatukogu 50-ndat tegevusjuubelit ning sel perioodil oli lugejaid 272 ja raamatufond kokku 11870 eksemplari. Arvestust raamatute laenutuse üle peetakse nüüd juba elektrooniliselt, mis ühtlasi asendab endist lugejakaarti.

Muuga raamatukogu asub alates 1994 ühe katuse all koos spordisaali, postipunkti, noortekeskuse, jõusaali ja Maanaiste Seltsi „EHA”ruumidega.

Foto: Tuuleveski, U (2006).

3.5. Kihelkonna esimesest pasunakoorist

Pasunakoor asutati ärkamisaja järellainetusel kohalike ärksamate talunoormeeste kaastegevusel Paasvere kooliõpetaja *Johannes Tillikase* algatusel ja eestvedamisel. Pillid aidanud muretseda tuntud maakooride instruktor „vana Wirkhaus“ Väägverest, kes jaganud ka tegutsemiseks tarvilikke näpunäiteid. Koor oli sajandi lõpul ja selle vahetusel ainukeseks sarnaseks kogu ümbruskonnas, kui välja arvata Torma *Adam Jakobsoni* asutatud koor, mis asus siit ca 40 versta eemal. Järgmine pasunakoor asutati Simuna kihelkonda alles 20.sajandi teisel kümnendil Avanduse Tuletõrje Seltsi juurde.³⁶

*Paasvere pasunakoor 19.-20.sajandi vahetusel.
Esireas keskel pasunakoori juht – Johannes Tillikas
Fotokoopia: kodu-uurimistöös Muuga Põhikoolis, 1994.*

Paasvere pasunakoor sai peagi üsna populaarseks kogu kihelkonnas ja kaugemalgi. Ta andis malli siinseile avalikele pidustustele, kirikuteenistustele, perekonna tähtpäevadele. Olnud väga otsitud isegi kohalike mõisnike jahipidudel, kus parunite eriliseks meelispalaks olnud Soome „Porilaste marsš“. Koori suuremaid ja peamisi ülesandeid kohapeal oli koraalide mahapuhumine koolimajas jumalateenistustel, mis leidsid aset pühapäeviti ning kirikupühadel.³⁵

Pasunakoor andis oma esimese suurema kontserdi 2. okt 1894.aastal Simunas. Sama aasta 23.okt „Postimees“ kirjutab, et „Paasvere pasunakoor täitis oma kohuseid rahuldavalt“.

Koor osales ja sai ka kiita Tallinna üldlaulupeol 8.-10. VI 1896, kus siinse päritoluga kirjanik *Eduard Vilde* olnud eriti uhke oma lapsepõlve naaberküla meeste üle, hõisates: „Paasvere pasunad üle kõige!“ Kirjanik teinud siis ka meestele paar korvi õlut välja. Vilde hinnang jäänud vanadele pasunameestele hiljemini ikka ja jälle magusaks jutujätkuks. Harjutustele tuldi alati rõõmuga ning need kujunesid kohaks, kus peale musitseerimise vahetati ka mõtteid päevasündmuste üle.

Aasta enne laulupidu – 1895. aasta nelipüha keskmisel pühal tegi pasunakoor kaasa vaimulikult kontserdil Simuna kirikus. Kontsert oli kaheosaline ja kokku esitati 14 pala. 26.mai 1895 a „Postimehe“ arvustuse järgi hinnati Paasvere

orkestri ülesastumist „ootamatult heaks“. Pool kontserdi sissetulekust (20 rubla) anti pasunakoorile pillide muretsemiseks.

Koori hiilgeaeg oli 1895 – 1912 ja soikus üldse 1914.a puhkenud I maailmasõja päevil. Muusikariistad aga säilisid siiski endiste puhujate või nende järeltulijate käes.

Koor alustas uuesti tegevust Eesti Vabariigi algaastail kohapealsete noorte eestvedamisel ja juhtimisel. 1928.aastal tähistas koor oma 35 a juubelit – vanade staažikate ja uute tegevliikmetega. Jätkati koori vanu traditsioone, mis kestsid 1941 aastani, mil koor lagunes.

Anneksioon, repressioonid, sõda, sundkollektiviseerimine, hiljem elanikkonna urbaniseerumine ja muud negatiivsed nähtused, mis kaasnesid nõukogude võimuga ei soodustanud ka seltsielu tegevust maal. Üleüldine ärevus ja rahva räsitud meel pigem pidurdasid vaba isetegevust, millest sageli ei tundud ka seest, hingelist taidlusrõõmu. Harrastustegevuses ja ka laiemalt kultuurikontekstis tervikuna, kõrgemalt poolt ettekirjutatud osaline sundrepertuaar pärssis loova, vabalt mõtleva inimese loomingulist potentsiaali.

Kõigi raskuste kiuste alustas orkester taas oma tegevust 1947. aastal. Tuldi kokku, kodumaa aatelisuse eest süüdistatuna Vorkuta vangilaagrist naasnud *Karl Tamme* eestvedamisel. Pikkamööda lisandusid uued liikmed. Kõik olid amatöörid, mistõttu tuli õppimist alustada AB-st. Algul viljeleti kristliku sisuga lugusid, mis olid pillimeestel selged pereringis lauldu põhjal. Tantsulugudest domineerisid krakovjakk, padespann, two-step jmt. Esimese valsina õpiti selgeks „Maali valss“.

Möödusid aastad. Mängiti kodukülas ja kaugemalgi. Lõpuks ühineti Venevere pasunakooriga, mida juhatas staažikas kooli- ja muusikaõpetaja *Lembit Kuusk*. Käidi ülevaatustel nii Rakveres kui Tallinnas. Kuuekümnendate algul toodi vabariiklikult ülevaatusele Tallinnas koju 2. koht.

Kui Muuga saabus „Kalevi“ sovhoosi direktoriks *Evald Muna*, hoogustus ka külas isetegevus. Muusikalembese direktori initsiatiivil muretseti majandi abiga uued pillid ning orkestri tegevus hakkas järjest enam koonduma Paasverest Muuga poole. Orkestri juhiks sai Muuga klubijuhataja ja baritoni mängija *Heinrich Kiik*.

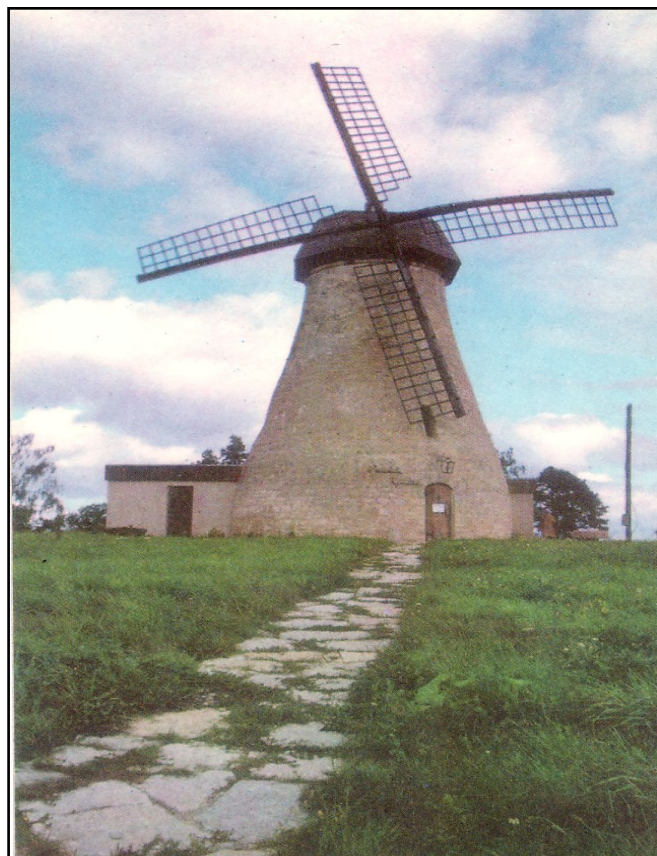
1973. aastal tähistati Muuga klubis orkestri 80-ndat aastapäeva. Hiljem H. Kiige lahkumisega teisele tööle, võttis orkestri juhtimise taas üle Muuga kooli laulmise õpetaja *Lembit Kuusk*.

Mängiti veel 1990-ndatel aastatel, siis aga hakkas tasapisi asi soikuma. Järelkasvu noorte näol ei tulnud, paljud staažikatest pillimeestest on tänaseks juba manalateel. Puudus initsiaator, kes oleks eestvedamise enda kätte võtnud. Puhkpillimuusika osas eksisteerib vaikelu.

3.6. Muuga tuulik ja möldrimaja

Rakvere – Mustvee maantee ääres, Muuga bussijaamast mõnisada meetrit Avinurme poole, seisab kõrgel künkal Muuga tuulik. See hoone on aegade jooksul täitnud erinevaid funktsioone.

Viimased 35 aastat on Muuga tuulik tegutsenud meelelahutusasutusena tuntud restoranina. Ühtlasi on tegemist ühe esimese tuulik-restoraniga Eestimaal. See Hollandi-tüüpi torntuulik on ehitatud 1865. a kohaliku mõisa omaniku Neff'i poolt ning see töötas 1935. aastani. Eesti Vabariigi ajal rentis seda *Nurm'e* nimeline taluperemees. Möldrielamu valmis tuulikust aasta hiljem – 1866. a. See on kahekorruseline, mille võlvitud alakorrus tehti tol ajal hobusetalliks.⁶⁸

Laekvere Tarbijate Kooperatiivi endise esimehe *Endel Leppik'u* otsusel hakati 1968. aastal vanast veskist ehitama restorani, et avada selles ajakohane toitlustusettevõte – veski asub väga soodsas kohas, suure liiklusega maantee ääres, kaugele näha kõrgel kingul. Tuulik oli enne restoraniks ehitamist väga halvas seisukorras, peaaegu varemetes.¹⁹

Arhitektide *Leida* ja *Pärtel Tarvase* projekti viisid Laekvere Tarbijate Kooperatiivi tublid ehitusmehed ellu vähem kui aastaga ning 68 kohaga restoran „Muuga Tuulik” avati 12. dets 1969. aastal. Tööde käigus vahetati tiivad, pandi uus katus, restaureeriti lagunenuid

seinad, rajati juurdeehitus toitlustamiseks ja pisike kuid hubane tantsusaal.

Avaõhtust peale teenindas restoran külastajaid rahvuslike toitudega, nn firmaroadega, milleks olid:

- muuga käärid sealihaga,
- muuga käärid hapukoorega,
- pannkoogid meega,
- oasalat; alati oli saadaval ka
- verivorstid ja
- mulgi kapsad.

Restoranipääsme hind oli algselt 1 rubl 50 kop, millest 1 rubla arvestati arve sisse.¹⁹

Esimestel aastatel töötas restoranis 6 inimest: 2 kokka, 2 ettekandjat, puhvetipidaja – juhataja ning koristaja – nõudepesija. Ettekandjad olid algul naised, kes olid rahvariides ning kandikaks oli külimit. Hiljem tulid meeskellnerid. Tuulikul oli oma orkester, mis mängis tantsuks igal lahtioleku õhtul.

Tuulik oli kolme korruseline. Endise võlli asemel läbis kolme korrust korsten, mis viis suitsu ära igal korrusel asuvast šašlökikaminast. Mitmete hilisemate remonditööde käigus on interjööri palju muutunud, osad kaminad on välja lõhutud ning likvideeritud ka teise ümberehitamise käigus rajatud keskne ringbaar.

I korrusel seisid uste kõrval ehtsad viljakotid koos viljaga ning III korrusel olid pargitud loomanahad (kahjuks ajapikku varastati viljakotid küllastajate poolt lihtsalt ära, sama teed läksid ka loomade nahad).

Kui tuuliku tiivad pandi käima, siis oli see ühtlasi märguandeks, et tuulik on küllastajatele avatud, sulgemise korral jäeti ka tiivad seisma. Tiivad töötasid mootoriga, mitte tuule jõul. Pärast seda, kui torm murdis ühe tiibadest, pandi tiivad hoopiski seisma. Tuuliku tiibu on restoraniks oleku ajal korduvalt remonditud ja uute vastu jällegi välja vahetatud.¹⁹

Restoranil oli leping Kauksi turismibaasiga, et igal suvel toitlustada ka Peipsi järve ääres suvitunud turiste.

Palju on külalisi käinud välisriikidest – Ameerikast, Rootsist, Soomest, Kanadast jm ning seda ajal, kui välituriste Tallinnast eriti kaugemale ei lubatud, saati veel Virumaale, tööstuspiirkonda. Kui aga sõnum „Muuga Tuuliku” kui omanäolise veski-restorani kohta trükiti ära „Pravdas”, hakkas küllastajaid lausa

busside kaupa tulema ka ida poolt. Tuuliku juhataja *Maret Partvei* andmetel, oli sellel pressisõnumil niivõrd tugev löögijõud, et algul tekkisid isegi kolmekuulised järjekorrad.

1994. a enne 25 tegevusaasta juubelit tehti restoranis sanitaarremont. Parandati jällegi katust, uuendati interjöörü. Lääne – Virumaa Aastaraamatu põhjal (1993:138) on restoran „Muuga Tuulik” sel ajal kohtade arvu poolest maakonna suurim toitlustusettevõtte – kohtade arv 130.

Tuulik on olnud läbi aegade väga paljude erinevate firmade käes. Eelmise sajandi lõpus valitses tuuliku ümbruses vaikus. Uuesti hakati tuulikut restoraniks taastama ja ümber ehitama XXI sajandi algul – igipõline tuulik oli leidnud endale uued peremehed ning alates 2004. aastast tegutseb veski-restoran taas, andes oma avatusest jällegi märku pöörlevate tiibadega.

Aasta hiljem pärast tuulik-restorani avamist korrastati ka endine möldrimaja, mis paikneb veski kõrval kingu veerel üsna maantee ääres.

Avamispidu toimus 14. märtsil 1971. aastal ning endine möldrimaja hakkas täitma õllesaali funktsiooni. Märjukest müüdi vaadist ning küllastajate meeleolu tõstmiseks käis üks kohalik pillimees kandlega õllesõpru lõbustamas.

Tuuliku restaureerimise projektis oli sees, et tuuliku köögist läbi maa-aluse tunneli rajatakse ka koridor õllesaali, ent idee jäi rahade puudumise tõttu realiseerimata.

1970-ndate aastate lõpul kohalike majandijuhtide initsiatiivil õllesaal suleti, sest mehhanisaatorid põllumajanduslike tööde kõrgperioodil – kevadeti ja suviti käisid seal keset tööpäeva õlut joomas. Nähtavasti ei olnud veel õllejoomise kultuur Muuga-maile jõudnud.

1989. aasta kevadel avati endises möldrimajas kooperatiivses vormis videokohvik „Jõmm”, mis töötas põhiliselt suviti.

1991. aastal lõpetas videokohvik oma tegevuse ning samast aastast asus sinna Laekvere Tarbijate Ühistu Muuga toidukauplus.

Tänapäevaks on ka kauplus selles hoones oma töö lõpetanud ning hoonet kasutab restoran „Muuga Tuulik” enda otstarbeks abiruumidena.

4. MÕISAD JA HÄÄRBERID

Estimaal hakkasid mõisad tekkima seitsesada aastat tagasi. Need olid suured majapidamised. Esiolgu olid mõisahooned lihtsad ühekorruselised puumajad. Suuremad kivist mõisahooneid hakati ehitama alles paarisaja aasta eest. Paljud neist olid päris lossid.

Mõisas oli palju hooneid – härrastemaja, muud elamud ja majapidamishooned: tallid, töllakuur, aidad, laudad, keldrid, küünid, rehed, viinaköök, pesuköök, saun, sepikoda. Tihti oli mõisal ka oma veski, meierei ja kõrts.

Kõige ilusam hoone mõisas oli sageli sammastega kaunistatud härrastemaja. Peale mõisnikupere eluruumide oli seal saale ja salonge ning hulk teisigi ruume külaliste jaoks. Jõukamates mõisates olid maaligaleriid ja talveaiad. Sageli piljardi- ja kaarditoad, arhiivi- ja raamatukogutoad.

Muuga mõisahäärber.
Foto: Maasild, R. (2001).

Mõisa peahoone ees oli tavaliselt suur muruväljak ringteega, kuhu mõisaalleelt sõideti läbi kõrgete kivipostidega ääristatud sissesõiduvärava. Mõisa ümbrust kaunistasid pargid, iluaiad, tiigid ning aiamajad. Puudega olid palistatud kõik suuremad mõisateed. Need olid enamasti tamme-, pärna-, lehise- ja saarealleed.

Mõisa pargid olid ilusad, suured ja liigirikkad. Kodumaiste kõrval kasvasid neis ka võõrapäraseid puud ja põõsad. Mõisad oma parkide ja ehituskunstiga on kaunistanud aastasadu Eestimaa maastikku.

Mõisa teenistuses oli palju inimesi: valitseja, metsahärra, viinameister, aednik, kutsar, mölder, kokk jpt.

Töölised ja moonakad elasid mõisa lähedal teomajas. Nemad pidid päev päeva kõrval tegema tööd mõisa põllul või metsas. Selle eest said nad vilja ja muud kraami – moona, mida põllupidamisest saadi. Igal moonakaperel oli tavaliselt ka oma väike majapidamine.

Paljust mõisatest on tänapäeval alles jäänud vaid pargid ja hoonete müürid. Mitmed mõisahooned on aga tänaseni säilinud tänu sellele, et pärast mõisate riigistamist said härrastemajadest hooned koolidele, lastekodudele ja teistele sotsiaaltüüpi asutustele. Mitmed mõisahäärberid on korda tehtud ja restaureeritud oma esialgsel kujul.

Vaade Muuga häärberi söögisaalist Toscana orderis sammaskotta pärast interjööri restaureerimist 1994.a.

Foto: Maasild, R. (1994).

4.1. Carl Timoleon von Neff

Carl Timoleon Neff sündis 2. oktoobril 1804. aastal Lüganuse kihelkonnas Püssi mõisas kodukooliõpetaja Felicite Neff'i vallaslapsena. Ristiti 9.okt *Charles Timoleoniks*. Kuigi tegemist oli lihtsa guvernandi lapsega, olid vaderid aadliseisusest – major Paul von Krüdener Püssist, kapten Anton Wrangell Maidlast ja majoriproua von Essen Errast.⁴

Enne tuli rasedana Pariisist, tema passis on märged, et reisib koos madam de Bergiga. On säilinud madami Pariisi diplomaatiline pass, kus on kirjas, et reisib koos poja ja teenijaga.⁵

Kuna passid on piiridel märgitud samade kuupäevadega, siis kahtlust ei saa olla. Kes oli Neff'i isa, on teadmata.

C. T. Neff õppis 1. IV 1815 – 28. VI 1818 Rakvere Kreiskoolis.⁹

Hea õpilasena oli ta kohe esimese õppeaasta lõpul premeeritute hulgas, saades preemiaks Goedike ladinakeelse lugemiku ja ühe vaselõike.¹⁰

C. T. Neff'i autoportree – 1860

Järgmisel koolikatsumisel 1. VIII 1817.a premeeriti teda Wilmseni valitud lugude ja Schlegeli ajalooa.¹¹ Kooli lõpetamisel 28.VI 1818.a premeeriti teda sirklikarbi ja Hezeli prantsuse keele grammatikaga.¹²

Kolm ja pool aastat pärast Rakvere Kreiskooli lõpetamist käis C. T. Neff Viru-Jaagupis, oli seal leeris 14. II kuni 10. III 1822.a ,õnnistati 12. III.¹⁵

Teatud kunstialase ettevalmistuse sai ta Küti mõisas, kus sel ajal peatus oma äia pool kuulus maastikumaalija *Karl Ferdinand von Kügelgen* ja kelle juures õppisid maalikunsti peale Neff'i veel kunstniku poeg *Konstantin* ning kaksikvend *Gerhard von Kügelgeni* (samuti kunstnik) poeg *Wilhelm*. Kõigist neist kujunesid 19. sajandi väljapaistvad maalikunstnikud.⁵⁵

1824. aastal asus Neff õppima Dresdeni Kunstide Akadeemiasse, kus ettenähtud kolmeaastase kursuse lõpetas kaheksa kuuga. See räägib küllaldase ettevalmistusega harukordsest talendist. Vahepeel pärast õpinguid Dresdenis rändas ta koos W. Kügelgeniga Rooma. Kahe aasta pärast oli ta taas kodumaal, käis Viru-Jaagupis armulaul ja tegeles portreemaaliga.

1827. aastal siirdus Neff Peterburi ja 1831. aastal sai temast tsaari õuekunstnik ning 1834. a märtsis viibis ta mõnda aega Kütis.²

Seejärel sõitis ta keisri loal kaheks aastaks Rooma end täiendama, kopeerima Raffaeli, mis kujundas tema käekirja.

1838. aasta 20. mail C. T. Neff abiellus Viru-Jaagupis paruness Louise Auguste Dorothea von Kaulbarsiga Mõdrikult.¹⁴

19. aprillil 1844 võeti C. T. Neff Vene aadlisse ja talle anti aadliku tiitel.¹

10. veebruaril 1839 sai Neff isaks, tütar Mary (Maria Louisa) sündis Peterburis, kellest samuti kujunes isa eeskujul kunstnik. Samal aastal sai C. T. Neff Peterburi Keiserliku Kunstide Akadeemia akadeemikuks. Pärast teist Itaalia reisi tuli tal üle võtta Peterburi Iisaku katedraali maalimistööd, mille lõpetamine tõi uut kuulsust Neff'i loomingule. 1846. aastal sai C. T. Neff Firenze Akadeemia I klassi auliikmeks, millega kaasnes õigus oma autoportree Uffizi galeriis välja panna. Portree jõudis kohale alles 1882. a tütre Mary vahendusel.

1849. aastal sai Neff'ist Peterburi Kunstide Akadeemia professor.

1852. aastal on kunstnik Eestis. Sama aasta 15. mail oli ta Piira mõisa aedniku Jaan Rosenrothi lapse vaderiks.⁸

Paruni lapse vaderiks kutsumine näitab, et kohalik aadel oli Neff'i omaks tunnistanud ja seda juba enne Eestimaa aadlisse vastuvõtmist.

25. aprillil 1859 abiellus Neff'i tütar Mary Berliinis Moritz Grünewaldiga.⁶

Järgmisel aastal arvatakse kunstnik Neff Eestimaa aadlisse ning 21. XII 1860 ostis ta Muuga mõisa, et alustada seal uue häärberi ehitamist.⁷

1862. aastal anti C. T. Neff'ile riiginõuniku ja 1870. aastal salanõuniku tiitel (vastab kindral-leitnandi auastmele). 1864 määrati Neff Ermitaaži galerii konservaatoriks, kellele kuulus järelevalve, maalide restaureerimine ja seinte paigutamine kõigis tsaari paleedes.

Neff'i maale eesti rahvarõivaste motiividega on teada neli: „Eesti neiu kanu söötmas“, „Üllatus“ või „Kuulataja“, „Rukkilõikajad“ ja „Eesti naine lapsega“. Viimasel on panoraamiks Rakvere Vallimäe varemed, nagu need Piiralt vaadates paistavad. Kõiki nelja on korduvalt kopeeritud, seega on esimest teada neli, teist kolm, kolmandat neli, kusjuures parim on Köleri valmistatud koopia ja viimast kuus.

Oma kunstialase loominguga ja töö eest on C. T. Neff pälvinud järgmised autasud: 1864 – Stanislavi orden, 1867 – Anna orden, 1874 – Vladimiri täht.

C. T. Neff'i loominguga suurema osa moodustavad usulise sisuga monumentaalmaalid, mida leidub Moskvast, Peterburis, Saksamaal, Londonis, Nizzas ja mujal. Ta on maalinud ka rohkesti portreid ning olustikulisi pilte Itaalia ning Eesti talupoegade elust. Tema hinnatavamad teosed on „Suplejanna“ ja „Neiu grotis“, mis asuvad Peterburis Ermitaažis.

16. detsembril 1876 Neff haigestus ja suri 24. detsembril kell kuus hommikul Murillo pildi „Kirstupanek“ all. Ärasaatmine toimus 28. detsembril Muuga mõisa saalist pastor Findeiseni poolt, matmine Simuna kirikaeda. Matusetalitusel viibis ka Johann Köler, kes oli Peterburi Kunstide Akadeemia päevilt Neff'i õpilane.

Pärast kunstniku surma elas Muuga suuresti Neff'i aupaistest. „Revalsche Zeitung“ (1936, 27. III) kirjutas: „Ükski linnas asuv muuseum ei saa kunagi olla nii mõjuv kui see üksik mõis maavaikuses“.

Heino Ross (2004) võtab oma raamatu kaanel kokku kunstnik Neff'i olemuse:

„Eestimaa mees Carl Timoleon Neff oli nelja õukonna kunstnikuks. Tema kohta on öeldud – ei kuulu ühtegi koolkonda, iseseisev kunstnik, suur meister ja omaette mõiste, kelle eeskujuks Raffael ja loodus. Ta ise ütles: „Austan Raffaeli rohkem kui ühtegi teist surelikku, ta teoste suursugusus vaimustas mind“. Carl Timoleon Neff'i rahvusvahelist tunnustust tõestab tema autoportree Uffizi galeriis Firenzes“.

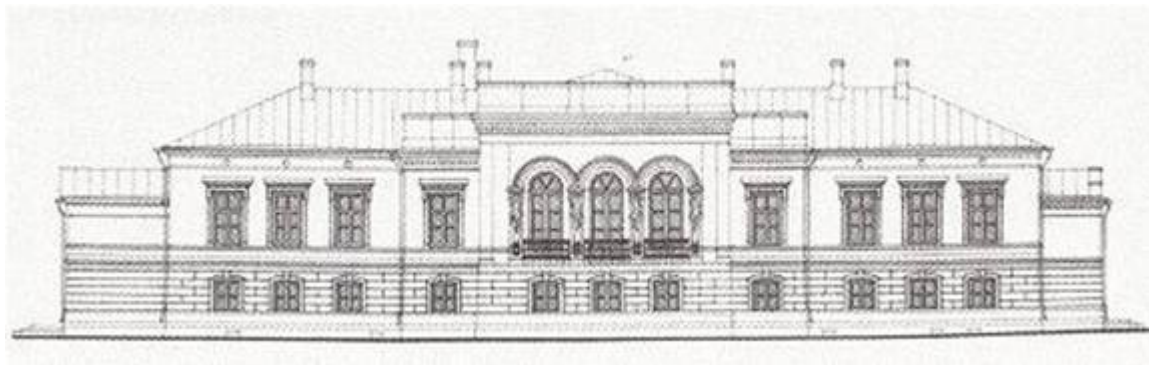
*„Nagu üks imelill kesk
sügavat metsatihnikut seisab
Virumaa üksluiste põlluväljade
ning Peipsimaa igerike soode
vahel Muuga mõisahäärber.
Kuidas on siia, põhjasele
Eestimaale, tärganud see
võõrapärane taim, maja, mis
oma suursuguste salongide
ning marmortreppidega
sobinuks rohkem ehtima
Itaaliamaad?”*

*Mary von Grünewaldt
(1887)*

4.2. Muuga häärberi ehituslugu

Ettevalmistused uue mõisahoone ehitamiseks algasid Muugas 1860-ndate aastate keskel. Ehituspaigaks valiti väike kõrgendik väljaku keskel, kuhu pidi ehitatama ida-läänesuunaline hoone, kusjuures ühest küljest oleks olnud vaimustav vaade iidsetele pärnadele ja vanale mõisahoonele, teisest küljest uuele pargile, mis lõppes metsaga kaetud kõrgendikuga kauguses.

Kunstnikust mõisaomanik *Carl Timoleon von Neff* joonistas ise plaanid, pidades alatasa nõu oma arhitektidest sõpradega Peterburis, nagu prof *Aleksandr Brüllow* (1798-1877), *David Grimm* (1823-1898), akadeemik *Otto Pius Hippius* (1826-1883), kelle tähtsamaks säilinud hooneks Eestis on 1870. aastal valminud Kaarli kirik Tallinnas. Lõpliku plaani valmistas arhitekt *Ludvig Bohnstedt* (1822-1885).

Mõisahoone välisprojekt.

C. T. Von Neff'i tütar Mary von Grünewaldt meenutab oma mälestusteraamatus (1887) ehituse kulgu järgmiselt: „Arhitekt *Thomson* varustas plaanid detailsete arvutustega. Palju talveõhtuid veetis Neff temaga üksmeelses tegevuses. 1866. aastal pidi Thomson ehitamisega alustama, reisis aga enne veel korraks Lõuna-Venemaale, võttes ühes kõik Muuga mõisahoone plaanid – ning ei pöördunudki tagasi...”

Siit algabki Muuga häärberi ehitamise ebaõnnestumiste ahel. Esmalt ei vedanud arhitektidega. Tütre sõnul oli esimene truudusetu, teine alkohoolik, kolmas vaimuhaige ja neljas raskepärane ja kohmakas.²⁵

Plaan, mille iga võlvi, karniisi ja akna oli Neff ise joonistanud, jäi teostamata kohusetundetu ehitusmeistri kadumise tõttu. Kuna ehitusettevõtja 34 müüriladujaga jõudis ettenähtud ajal kohale, tuli nad tööle rakendada. Selles segaduses tehti pealiskaudne plaan ja saadeti Peterburist kohale ehitusmeistriks *Petrov*, kes aga oma alalise pohmeluse tõttu vundamendi ja keldri laskis valesti ehitada, mille parandamiseks kulus asjatult aega ja raha.

Mõisahärra kabinet. 20. saj algus. Foto Muuga PK-s.

Kuna 1866. aasta kevadel pidi C. T. von Neff oma tööülesannete tõttu Peterburi jääma, saatis ta poja Muuka, et saada informatsiooni tööde käigust. Poeg leidis töölised vundamenti valesti ladumas, millest tulenevalt tuli teha muudatusi fassaadis ja tubade jaotuses.

1867. aastal saabus ehitusele vilunud, heade soovitustega ehitusmeister *Memel*. Siis ilmnes, et ehituseks kohale toodud kivid, mis olid nelinurkseteks hunnikuteks laotud, olid välimises servas kvaliteetsed, sees aga prügi.

See oli omamoodi hoobiks Neff'ile, kes muretses ise kogu ehitusmaterjali, aga et puudus järelvalve, oli lihtne ebakvaliteetset materjali realiseerida kvaliteedi pähe. Et Neff oli sel suvel haiglane, ei saanud ta ise kohale sõita ja kogu töö jäi Memeli juhtida. Memel käis vahetevahel Piiral Neff'i juures, et nõu pidada, jättes endast kõigiti aruka inimese mulje. Kui esimene korrus oli valmis, arenes lugu järgmiselt. Meenutab kunstniku tütar: „Ühel päeval ilmus Memel jälle, jalutades aias isaga edasi-tagasi, vesteldes ehitusest. Järsku küsis Memel: „Kas tuleb tõesti nüüd ka teine korrus ehitada?“ – „Ja mul pole senini selge, milleks seda maja vaja on, ometi olen ma valmis kõik tegema, mida soovite, olgu see lehmalaut, vangla või kirik”.

Peagi sai selgeks, et Memel on täielikult hull. Suve jooksul oli Memeli haigus süvenenud, temal oli idee fix, et ta ei tea, mida ta ehitab ja et töölised on vundamenti ära kaetanud. Olles teadmisel, et ta mitte kunstniku eluhoonet, vaid hoopis vangimaja ehitab, laskis ta müürid ülearu paksud laduda, mille tagajärjel palju ruumi kaduma läks.²⁵

Saali vaade, u 1922.a.
Foto Muuga PK-s.

Nüüd kutsus Neff kohale vana ehitusmeistri *Augustini*, et temaga nõu pidada. Esialgu Augustin pidas küsitavaks teise korruse peale ehitamist, kuid pärast põhjalikku inspektsiooni leidis, et ehitatu on väga korrektselt tehtud ja andis nõusoleku edasiseks juhtimiseks.

Maja ehitamine üksikusse eraldatud maak kohta, kaugele Neff'i alalisest elukohast Peterburist ja raudteejaamast, tihti vahelduvate ehitusmeistritega kestis palju aastaid ning nõudis kunstnikult palju hoolt ja vaeva.

Kuid 1871. aastal võidi lõpuks siseviimistlusele mõelda. Samal aastal kaevati ka tiik, millel parvetamise eest noor aidamehe Eedi oma esimesed „tribulised” sai.

1872. aastal valmis kellatorn, viimaseks ehituseks oli 1873. aastal valminud suur aiavärv, mille kaudu sisenedes avaneb vaade häärberi monumentaalsele fassaadile, kus etteulatuv keskrisaliit on lahendatud lodžana, mille kolme ümarat kaart toetavad sambad on kaunistatud kariütiididega – dekoratiivsete naisfiguuridega.

1878. a muudeti mõis majoraadiks.⁵⁵

Mõisa kellatorn, valminud 1872. a.

Foto: Tuuleveski, U. (2006).

Häärberi paraadissekäigu üks marmorlõvidest, mis Eesti Kunstimuuseumist tagasi oma esialgsel postamendil.

Foto: Maasild, R. (1995).

Hoone paraadsissekäik on paigutatud kagupoolsele kitsale otsaküljele, mis on seletatav ruumikontseptsiooni omapäraga – viimane on üles ehitatud esindusliku paraadtrepil ja pikkade perspektiivvaadete koosmõjule. Vestibüüli lihvitud Itaalia marmorist trepp tõuseb laugjalt, mõlemal pool seisavad postamentidel marmorlõvid (koopiad Antonio Canova valmistatud Clemens XIII hauamonumendi skulptuuridest Püha Peetri katedraalis Roomas), seinu kaunistavad Pompeji laadis seinamaalingud ja otse ees paistab Peterburi skulptori Ivan Vitali modelleeritud „Madonna”, teisend ühest tema poolt Iisaku katedraali frontoonile loodud skulptuurist. Niisugused paraadlikel perspektiivvaadetest ja trepitõusudel põhinevad planeeringusüsteemid ei olnud iseloomulikud üksnes renessansiaja ehitistele, vaid ka XIX sajandi muuseumihoonetele ja seetõttu ei pääse Muuga häärberi puhul mõttest, et see ei olnud mõeldud niivõrd elamuks, kuivõrd muuseumiks, kunstitemplik. ²⁶

Häärberis on ilusad kaunistustega kahhelahjud, ainulaadsed marmor- ja portselankaminad, saalis lisaks „Madonnale” mitmed Neff’i maalide koopiad ja kaks kariätiidi. Omaette vaatamisväärsus on trepihallis Carrara marmorist lihvitud trepp. Valdo Praust (2004:30) väidab, et see on Vene tsaari Aleksander II kingitus Neff’ile. Pärimus keisri kingituse kohta on küsitav, sest see väide ei ole Muuga mõisa arhitektuuriajaloolise õiendi põhjal leidnud kinnitust. ⁵³

1876. aasta 24. detsembril suri kunstnik C. T. von Neff, nägemata oma ideede lõplikku realiseerimist. 1877. aasta suvel viidi Muuga mõisahoone ehitustööd ja sisustamine lõpule. Kunstnik Neff’i poja – Reinhold Heinrich Gaston von Neff’i juhtimisel teostati seinamaalingud ja kaunistati ruumid Peterburist toodud kunstiteostega. Sama aasta sügisel olid Neff’id häärberis esmakordselt hulganisti koos. ³⁸

4.3. Piira mõis ja kunstniku ateljee

Rakvere linna naabruses paiknenud Piira mõis kuulus Neffidele alates 10. märtsist 1850. See üsna väike mõis, umbes 8-9 aakrit, osteti 23 000 hõberubla eest *Emil von Krusensternilt*. Neff alustas siin rentnike käes laostunud mõisamajanduse taastamisega ja elu edasiarendamisega: ehitas uusi kõrvalhooneid, rajas aedu ja pargi, kaevas tiigi, ehitas kasvuhooned, kus kasvasid eksootilised taimed, aretas halle traavleid jne. 1851. aastal ehitas maja idaküljele suure ateljee mõnede külgnevate tubadega, lääneküljele majandusruume. ⁵⁵

Poolleldi laostunud mõis ei tasunud end majanduslikult mitte mingilgi määral, kuid kunstnik Neff'ile, kes oli parasjagu oma maise kuulsuse tipul, oli sootuks tähtsam selle vaikse maakoha idülliline rahu, mis talle veerand sajandi jooksul kõigil suvekuudel puhkust ja loomingurõõmu pakkus. Siin võis täielikult pühenduda maalimisele.⁵⁰

Piiral valmisid paljud tema tuntud tööd. Muuhulgas ka tütre portree, mis Pariisi maailmanäitusel sai esimese auhinna. Mõis tõi Neff'ile vähe sisse. Intressid, mida mõis kandis, olid teist laadi: suveõhk, päikesepaiste, puu- ja õiteilu, rõõmus looming, rõõm ja kooskõla koduses ringis.⁵⁵

Aegamööda muutus maja muuseumiks, peale kunstiteoste oli siin ka väärtuslik raamatukogu. Skulptuure Neff ei ostnud juhuslikult, vaid tellis, sest eesmärgiks olid antiikteoste koopiad. Kügelgeni (1881) andmetel oli kataloogis kirjas 118 nimetust erinevaid kunstiesemeid, sealhulgas maale.

Neff tundis rahuldust sellest, mis oli Piiral saavutatud. Kirjas naisele mainib ta muuhulgas, et maa on tänulik, ta kisub nagu magnetiga enda külge ja mul on põhjust teda armastada. Teisal Neff märgib, et kunstis ja teaduses on midagi aristokraatlikku, nad õilistavad inimest tõeliselt.

Piiralt ei puudunud ka külalised. Neid oli nii teadlaste kui ka aristokraatide hulgast: akadeemik Baer, kunstnik Köler, Romanovite väimees Paul Blumberg jt. Piira park oli Rakvere linnarahvale avatud, seal oli tantsuplats ja kiiged, laupäeviti ja pühapäeviti korraldati pidusid.⁵⁵

Pärast Neff'i surma päris Piira mõisa kunstniku tütar Mary von Grünewaldt, kes elas seal kuni surmani – 14. IV 1919, seejärel jäi mõis sugulaste hoole alla ning hiljem jaotas Eesti valitsus mõisa kruntideks ja andis maa soovijaile välja.

Ajaleht „*Esmaspäev*“ 16. I 1937. a kirjutab:”[---]Piira mõisas oli hästi säilinud Neff'i ateljee, mis sugulaste poolt korras hoiti. Umbes tosin aastat tagasi oli haridusministeeriumil kavas võtta ateljee kaitse alla[---]. Millegipärast jäi asi soiku“.

„*Rahvaleht*“ 29.VI 1939. a annab Piirast juba hoopis kurvema pildi: „Uhkest pargist on järele jäänud üksnes kännustik. Veel praegu on tihedas heinas näha pargi kõnniteed [---] (neid oli siin kunagi 9 versta). Keset seda väike vana maja, mis on ainult üks osa maalikunstniku omaaegsest residentsist. Siin elas ja töötas viimaseid aastaid maalikunstnik *Arnold Vihvelin*. Ateljee lammutamisel pidi ta siit lahkuma.”

Tänapäeval meenutavad seda kohta vaid üksikud põlised puuderühmad, aimatavad pargiteed, Neff'i ja Mõisa tänav.

Neff'i tütar, Mary von Grünewaldt, kes elas Piiral kuni oma surmani, oli ka ise kunstnik nagu isagi ehkki mitte nii produktiivne. Ka temale meeldis ennekõike kopeerida.

Katalog der Kunstgegenstände in Piera (1890) andmetel olid Piira mõisas järgmised Mary von Grünewaldt'i maalid:

- JOHANNES ILMUTUSRAAMATUT KIRJUTAMAS, Domenichino järgi. Bologne koolkond. Originaal Ermitaažis. Kopeeritud 1863.
- MADONNA DELLA SEDIA Raffaeli järgi. Originaal Palazzo Pitti Firenzes. Piiral 1871.
- LASTE GRUPP vee allegooriana. Muuga mõisas asuva Neff'i originaaltöö järgi valmistatud koopia. Piiral 1868.
- BÜTSANTSI MADONNA LAPSEGA. Peterburis 1864 suurvürstinna Maria Nikolajevnale kuulunud Neff'i originaali järgi.
- NEFF'I AUTOPORTREE, koopia Gerhard Rosenilt jt koopiad.

Lisaks maalidele oli Piiral veel hulgaliselt marmor- ja pronkstaieid, terrakotta- ja kipsitöid, portselanist ja tsingist esemeid, joonistusi ja vasegravüüre. Enamik kunstiesemeid müüdi 8. ja 9. veebruaril 1928.a Tallinnas Börsisaalis maha. Oksjonile toodi 63 nimetust alghinnaga 8970.- krooni, müümata jäi 9 eset 680.- krooni väärtuses, kokku müüdi 11 065.- krooni eest. Vaatamata müümata asjadele andis oksjon tulu 2095.- krooni.⁵⁵

* * *

4.4. Muuga kunstikogust ja selle saatusest

Kunstnik C. T. von Neff'i tütre Mary von Grünewaldt'i sõnul oli Neff'i le kunstiteoste kogumine ja kopeerimine kujunenud lausa tõeliseks kireks. Sellele ohverdas ta lõputult aega ja raha. Ta alustas 1830. aastatel lihtsatest gravüüridest ja kipsjäljenditest. Näiteks oma neljanda Rooma külaskäigu ajal 1857 – 1858 oli ta nõus sel otstarbel välja andma üle 10 000 rubla.⁵³

Kunstniku eluruumid jäid kasvavatele kollektsioonidele peagi kitsaks. Tema ateljeedki meenutasid rohkem muuseume kui töötubasid. Piira mõis, kuhu ta koondas maale ning skulptuure, kippus samuti väikseks jääma. Kõik kunstiesemed: marmorskulptuurid, kipskujud, õlimaalid jms vajasid eksponeerimiseks suuremat pinda. Ka see oli ajendiks uue suursuguse lossi ehitamisel. Muuga mõisahoonel oma sisustusega meenutaski rohkem kunstimuuseumi.⁴²

Antiikskulptuur „Laokoon” jahiteemalisel kaminal endises mõisahärra kabinetis. Üks väheseid skulptuure, mida ei viidud Kunstimuuseumi. Leitud mõisa pööningult üksikute osadena ja hiljem restaureeritud.
Foto: Maasild, R. (1994).

Muuga mõisa arhitektuuriajaloolise õiendi andmetel paiknes Muuga mõisahoonel 9 marmorskulptuuri: C. T. von Neff'i portreebüst, keiser Nikolai I büst, „Milo Venus”, „Venus accroupe”, „Amor capitolinus”, Jupiteri pea, kaks lamavat lõvifiguuri, „Laokoon” ja „Sabiinitaride röövimine”.

Pronksskulptuuridest, mida oli 12, näiteks: „Antoniuse büst”, „Jumalaema Jeesus-lapsega”, kaks kentauri, „Istuv lõvi”, „Nartsissos”, „Atlas”, „Merkuur” jt. Kipskujudest krutsifiks, mis seisis Neff'i matusel kirstu peatsis, kaks „Kettaheitjat” (Kreeka skulptori Myroni tööde koopiad), „Pomene büst” – suurvürstinna Katariina Mihhailovna kingitus.⁵³

Lossis paiknes ka 11 Neff'i originaalmaali, osa neist oli kunstniku ootamatu surma tõttu lõpetamata. Näiteks maalid, mis paiknesid Piiral: „Abikaasa portree”, „Minia portree”, „Maria Magdaleena”, „Uinuv Jeesus-laps” jt. Lisaks eelnimetatud maalidele oli siin 24 koopiat (Raffaelli, Rubensi, van Dycki jt tööde koopiad). Enamus nendest valmistatud Ermitaažis töötades aastatel 1860 – 1873.

Portselanist kunstiesemeid on nimetatud 26 ühikut, neist paljud olid mitmesugused vaasid.⁵³

Muudest kunstiväärtustest on arhitektuuriajaloolise õiendi põhjal teada 32 eset: nikerdatud kirjutuslaud (suurvürstinna Katariina kingitus), nikerdatud kapp vaadetega Piira ja Muuga mõisahoonetest, Romanovite soost valitsejate müntide kogu, kaks teemantidega kuldtoosi, elevandiluust karikas, mitmed pronkskellad jpm.⁵³

Osa maale ja skulptuure sai kannatada juba sõja ning esimeste kooliaastate jooksul, osa väiksemaid esemeid pärandus mõisaomanike sugulastele.

Riikliku Kunstimuuseumi aktide alusel on Muuga mõisast ära toodud Tallinna Kunstimuuseumi ühtekokku 65 nimetust erinevaid kunstiesemeid.¹⁶

Pildil I. Vitali „Madonna Jeesus-lapsega” saali marmorkaminal, mis deponeeriti ENSV Riiklikust Kunstimuuseumist Oleviste kirikusse.

Pärast kuju restaureerimist on „Madonna” tagasi oma esialgsel kohal Muuga häärberis.

Foto: Maasild, R.(1994).

4.5. Mõisa park

Pargi rajamisega olevat Neff alustanud 1868. aasta sügisel, s.o kaks aastat pärast mõisamaja ehitustööde algust. Istutusi tegema olevat ta palganud ühe aedniku, kuid polevat pärast viimase tööga rahule jäänud, nimetades istutatud puuderida põlastavalt „soolikateks”. Nii et lõpuks pidi ta üldise pargikavandi tegema ikkagi ise.²⁵

Viimases oli tal ka väikestviisi kogemusi – oli ta ju Piira pargi rajamiselgi olnud peaautor. Neff'i tütar Mary von Grünewaldt võttis oma isa põhimõtted Piira pargi suhtes kokku järgnevalt ja eks kehti need Muugagi puhul:

„Peamine, mis annaks pargile eripära ja rikkuse, oleks kontuuride, piirjoonte harmoonia – see võib ilmutada end nii tee kaardumisjoones kui puudegruppide asetuses. Iga looduse eelis pidi siin kasuks olema: iga kõrgem puudegrupp, iga väiksempi pinnatõus, iga ilus vaade, iga valguse ja varju mäng. Nii pakubki rändajale iga teekäänak siin uue hurmava loodusvaate, motiivi, mis võiks oma olemuselt olla võrdne kunstniku maastikuskitsiga”.²⁵

Muuga park on keskmise suurusega – 5-6 ha. Liigikuselt on ta üsna tagasihoidlik. 1970. aastate algul loendas H. Tamm siin 34 puu- ja põõsaliiki. Planeeringult, arhitektuuriliselt ülesehituselt võib parki lugeda aga suurepäraseks.⁵⁸

Pargi kompositsioon põhineb avaratele lagendike ning pikkade perspektiivvaadete süsteemil. Siin on tuntavad selgeltpiiritletud osad – igal ühel neist oma iseloom ja meeoleu. Pargi läänepoolne osa baseerub peahoone esisele avarale aasale, kuhu koonduvad kolm vaatesiht: esimene on härrastemaja kaaristult sihitud pargivärava suunas (üle E. Vilde ausamba), teine mõisa suunduvale puiesteele, kolmas üle põldude edelasse. Ka peahoone tagune pargiosa jätab hoone juurde lageda, osalt laskuva reljeefiga välu (koolistaadion), kuid kaugemalt on see piiratud tiheda istutusviisiga kõrge puistuga. Kagupoolses osas on haljastus rõhutatult vabaplaneeringuline, oluline on siin avar sihttiikidele ja kellatornile. Kui enamus pargist on lehtpuud, siis siin on moodustatud kuuskede abil kontrastselt liigendatud gruppe.⁵³

Kahjuks ei ole park enam nii romantiline, kui eelpool kirjeldatud, sest selle sajandialguse tormidega on ta tugevalt kannatada saanud. Ainuüksi kahe suve trombi tagajärjel murdis pargis ligi 300 puud ning pargi üldmiljöo sai sellega tugevalt kahjustatud.

4.6. Muuga mõisa omanikud läbi aegade

1. 1526. aastast on esimesed teated Muuga kohta.
2. Orduajal kuulus mõis Pirita kloostrile.
3. 1581. aastal läks mõis Rootsi kroonu kätte.
4. 1613. aastal kuulus *Heinrich Ungerile* (? – 1630).
5. 1631. a andis Rootsi kuningas Gustav Adolf osa mõisast oma sekretärile *Nils Nilsson Tungelile*.
6. 1660. a teine osa mõisast Ungeri naise Anna õepojale *von Zögele*.
7. 1665. a läks kogu mõis ooberst *Andres von Zögele* (1625 - 1665), kes abiellus Helena Maria von Taubega.
8. *Andreas von Zöge* (1665 – 1706), abielus Kiltsi Reinhold Uexkülli tütre Margarethe Annaga.
9. *Gotthard Johann von Zöge, alates 1659 krahv Manteuffel* (1690 – 1763) abielus Puurmani Eberhard von Güntersbergi tütre Margarethe Elisabethiga (1692 – 1780).
10. *Gotthard Johann krahv Manteuffel* (1752 – 1805), abielus ooberstleitnant Küdeva kindral-leitnant Reinhold Wilhelm von Esseni tütre Juliane Wilhelmine Annaga (1771 – 1840).
11. *Eberhard Johann krahv Manteuffel* (1757 – 1820) vallaline, eelmise lellepoeg.
12. 1796 .a *Jakob Gottlieb von Klugen* (1761 – 1815), abielus maanõunik Valkla Georg Wilhelm von Schwengelmi tütre Katharina Gustavaga (1769 – 1802). Teine abielu Kostivere Johann von Breverni tütre Katharina Margaretha Elisabethiga (1774 – 1836).
13. 1799. a *Jakob Georg von Berg* (1760 – 1844), rüütelkonna pealik, riiginõunik, abielus maanõunik Vihterpalu Thomas von Rammi tütre Ulrica Charlottega (1767 – 1826).
14. 1824. a *Gustav Ernst krahv Stackelberg* (1766 – 1850), tõeline salanõunik, erakorraline saadik Torinos, Šveitsis, Hollandis, Preisias, Austrias ja Napolis. Abielus Sitsiilia, Londoni saadiku Konstantin von Ludolfi tütre Karoline Wilhelminega (1785 – 1868).
15. 1835. a *Peter Gustav vabahärra Uexküll – Guldenband*, abielus Samma Clapoer de Colongue tütre Barbara Eleonoraga (1784 – 1845).

16. 1848. a *Johann Ludvig Georg vabahärra Uexküll – Gölldenband* (1818 – 1881), abielus Jägala Pontus von Breverni tütre Elisabethiga (1829 – 1906).
17. 1853 parun *Aleksander von Vietinghoff*.
18. 1856. a *Leo Zoega von Manteuffel* (1823 – 1908), abielus Alwine de la Trobega (1827 – 1860).
19. 1860. a *Dorothea Louise Auguste von Neff* (1804 – 1882), Mõdriku vabahärra Reinhold August von Kaulbarši tütar abielus maalikunstnik Charles Timoleon von Neffiga (1804 – 1876).
20. 1876. a *Reinhold Heinrich Gaston von Neff* (1841 – 1906), abielus Trilli Karl vabahärra Stackelbergi tütre Emilie Natalie Alexandrine Johannaga (1845 – 1916).
21. 1906. a *Timoleon (Leo) Karl von Neff* (1871 – 1919) abielus Uhtna Nikolai von Weissi tütre Maria Julie Elisabeth Katharinaga (1872 – 1903). Teine abielu Väinjärve Georg von Engelhardi tütre Anna Maria Barbara Dorotheaga (1886 – 1941).
22. *Heinrich von Neff* (1915 – 1940).²⁸
Tema mõrva järel oli viimaseks omanikuks Heinrichi ema – *A. M. B. Dorothea von Neff* kuni mõisahoonne võõrandamiseni Paasvere vallavalitsuse otsusega 25. jaanuarist 1941.

Muuga mõisahäärberi tagakülg.
Foto: Maasild, R. (1996).

4.7. Tamme talu A-14 ehk Neff'ide majapidamine 1939.a.

Neff, Heinrich - vanus 23, omanik

Neff, Dorothea - vanus 53, kodune

Kinnisvara	Suurus	Loomad	Arv
Põlluaiamaa alaline	37,90	Hobused 1 – 3 a.	1
Heinamaa looduslik	13,64	Märad 3 a.	1
Kultuurkarjamaa	2,00	Ruunad 3 a.	3
Looduslik karjamaa	9,81	Vasikad – 1 a	3
Metsamaa	5,33	Lehmmullikad	2
Muu	6,03	Lehmad	9
KOKKU	74,71 ha	KOKKU	19

Lisaks:

Sead	2
Kanad	35
Kuked	2
Tibud	12
KOKKU	49

Puuviljaaed	Arv	Põllumajandustehnika	Arv
Õunapuud	97	Ühesahaline ader	4
Pirnipuud	2	Mitmesahaline ader	1
Ploomipuud	15	Vedruäkked	2
Kirsipuud	8	Hobukultivaator	1
Karusmarjad	50	Külvimasin	3
Mustsõstrad	25	Niidumasin	1
Punased sõstrad	75	Hobureha	1
Maasikad	52 m ²	Kartulivõtumasin	1
KOKKU	0,41 ha	Viljasorteeriija	1

Lisaks:

Kaalud	2
KOKKU	17

(Krihvel jt 1991:16-17).

HOONED	RUUME	EHITUSAASTA
I elumaja	25	1860
II elumaja	11	1800
III elumaja	2	1900
Puhaslaut	1	1880
Sõnnikulaut	2	1880

Lisaks:

1. Viljakuivati
 2. Kanala
 3. Talundihooneid – 9
- Elumaja omaette, vesivarustus sees.
Okaspuud üle 40. a metsa 2,50 ha
Lehtpuud üle 20. a metsa 2,83 ha

Heina- ja karjamaadest okaspuumetsas 5,0
lehtpuumetsas 2,0.

Müügiks:

1. Vasikaid – 6
2. Rukist – 1916,52 kg
3. Nisu – 1900 kg
4. Otra – 5472 kg
5. Kaera – 524 kg
6. Kartul – 11 700 kg
7. Piima 13 642 kg

Omatarbeks tapetud:

Sigu – 2

Tagavara:

Rukist – 655 kg

Nisu – 425 kg

Otra – 752 kg

Kaera – 1064 kg

Ostetud 50 m³ puid
Kasutatud tööpäevalisi 600 päeva
Erakorralistel töödel 100 päeva.

Töölised:

Nimi	Vanus	Amet	Tööaeg
Valter, Karl	43	tallimees	12 kuud aastas
Rahnik, Jaan	32	põllutöeline	12 kuud aastas
Vunder, Jüri	45	põllutöeline	7 kuud aastas
Nahkur (naine)	31	köögitöeline	12 kuud aastas
Valtser (naine)	32	lüpsja	5 kuud aastas
Rahnik (naine)	34	lüpsja	5 kuud aastas
Vunder (naine)	36	lüpsja	2 kuud aastas

Peremees vallaline.

Lõpetanud kõrgema põllutöökooli Elbingis Ida – Preisimaal.

Õppinud I Káo mõis Tartumaal,

II Purtses.

Iseseisvalt 3 a juhtinud majapidamist.

Tellitud:

ajakirju : „Baltische Laudwirtschaffische Nachrichten”.

Haridus:

Neff, Heinrich – Saksa Eragümnaasium, Rakvere.

Neff, Dorothea – Elusikool, Tallinnas – Toompeal (sammas).²⁸

5. KULTUURIELU TEGELASI

Igas paikkonnas on vähem või rohkem sündinud või elanud tuntud kultuurielu tegelased, kes ümbruskonna elule ja arengule on jätnud oma jälje. Olgu need siis kirjanikud, kunstnikud, sportlased, teadlased või muud ühiskonnaelu tegelased, kellest ikka ja jälle räägitakse kodukülas, maakonnas, riigis või välismaalgi. Need on inimesed, kes oma vaimuelu ja loominguga on rikastanud meie igapäevaelu.

5.1. Eduard Vilde lapsepõlv Muugas

Eduard Vilde (1865 – 1933) tegutses üle poole sajandi kirjamehena. Tema ilukirjanduslik pärand on väga arvukas ja üks suuremaid võrreldes teiste omaaegsetega. Ent Vilde loomingu väärtus ei seisne suures lehekülgede arvus, vaid selles, mis tal neil lehekülgedel on öelda.

Eduard Vilde sündis 4. märtsil 1865. aastal Simuna kihelkonnas Pudivere mõisas. Mõned nädalad pärast sündi lahkus Vilde perekond Pudiverest. Tõenäoliselt koliti jüripäeval, s.o 23. aprillil, missugune päev oli mõisateenijate palgalepingute sõlmimise ja kohavahetamise

tavakohaseks tähtpäevaks. Algul asus isa – Jüri Vilde Muuga karjamõisa Edivere kupja kohale, sealt aga peatselt Muuga mõisa aidamehe ametisse.

Muuga mõisast sai Eduard Vilde kasvukodu. Siin möödus ta lapsepõlv ja siin veetis ta hiljem oma koolivaheajad kuni 1880. aastani, mil ta vanemad mõisateenistusest lahkusid ja Tallinna asusid.

Muuga kuulus oma maa ja metsa poolest suuremate mõisate kilda (üle 5600 tessatini, s.o ligi 6000 ha), mistõttu ka mõisateenijate pere oli arvukas. Siin valitses tavaline, sajandite vältel väljakujunenud mõisamiljöoline olustik: eraldatus külast, mõisateenijate jagunemine mitmeastmelise range hierarhia järgi ja alatine kartev-ettevaatlik suhtumine härrastesse. Asunud aidamehe kohale, pääses Jüri Vilde nii öelda mõisateenijate kesksesusse. Aidamees asetses teenistusredelil kupjast, tallimehest ja kutsarist kõrgemal, kuid madalamal kui valitseja, viinameister ja kirjutaja.¹⁷

Isa – Jüri Vilde oli tagasihoidlik, suure kohusetundega, teenistuses viimseni aus mees, kuid sundijaks liiga pehme iseloomuga. Kuivõrd Vildele tema isa mõisaorjuse vaevad südamesse läksid, paistab novellist „*Kupja-Kaarli adjustaadid*”. Ei ole vist keegi läbituntumalt käsitletud mõisateenija, eriti truu mõisateenija tänamatut saatust.¹⁷

Ema Leenu oli elavam, jutuhimuline, mõisarahvaga seltsiv. Tal tulnud mõneti lepitada perekondade tülisid ja ta juhtinud mõnedki noored paari. Aga ta oli väljas ka oma õiguste eest. Leenule polevat põrmugi meeldinud abikaasa alistuvus mõisnikule. Kirjanik nimetab end ema universaalpärijaks. Emalt pärinevat tema püsimatus, luulelembus ning fabuleerimisvõime. Emal teadnud palju rahvalaule peast, poetanud neid sobival juhul jutu sekka ning pälvinud seega etteheiteid mehelt, kes polevat sallinud säärast alpust. Albiks peetav kõõrutamine teinud talle võõraste ees häbi, endal puudunud tal aga luulemeel täiesti. Vilde mõlemad vanemad olid mõisas omandanud lugemis- ja kirjutamisoskuse, tellisid ajalehti Jannseni „Postimehest” alates ja soetasid ka raamatuid.¹⁷

Muuga mõisa olustikust ja kitsamalt Vilde perekonna elust maalib kirjanik meile põgusa meeleeolupildi:

„Kuni 10. eluaastani oli minu alatine kodu Muuga mõisas, kus ma oma õemehe Hermann Landbergiga ja tema õega (nende isa oli mõisa „junkur”) ühes üles kasvasin. Minu ainus õde Auguste-Marie – vanem õde suri rinnalapsena (Ida-Marie 12. VI – 3. VII 1869) – on minust 8 aastat noorem. Kahe toaga lihtne korter „alt-toas”, vastas vana lagunenu viinaköök loomalautadega, selle taga mudane tiik täis kaanisid, kõrval puiestik vanade pärnade ja vahtratega,

kaugemal lilledega ülekülvatud roheline aas heinaküüniga ning sepapajaga, milles suure punase habemega tahmane sepp hobuseraudu tagus, kuna mina teda ukse vahelt aukartusega vaatlesin, ja kõige selle ümber kaugemas ringis metsad – otsatud metsad, kus meie marjul käisime ja mis mulle igakord saladuslik-magusa õudusega hinge peale rõhusid”.⁶¹

Õe Auguste Landbergi vahendatud kirjeldused Muugast on hoopiski ulatuslikumad:

„Alt-tuba”. A. Peegi joonis, 1965.

„Muuga mõisa „alt-tuba” oli hall, värvimata maja mõisa pargi ääres. „Alt-toas” oli kaks ruumikate tubade ja köögiga korterit: ühes elasime meie ja teises mõisa aedniku perekond. Meil oli kaks suurt tuba, millel oli laudpõrandad all ja avarad aknad. Eestoas oli söögilaud keset tuba, ühes nurgas seisid

ema kangasteljed ja vastas nurgas ahi ühes kaminaga. Tagatuba jagunes vaheseinaga pooleks: ühes osas magasid isa-ema, teisel pool mina Eediga. Mulle on meelde jäänud, kuidas ema eestoas kangastelgede taga kangaid kudus ja sagedasti laulis. Tal oli ilus lauluhääl ja enamasti oli ta rõõmus. Ema kudus kangaid nii oma perele kui ka võõrastele”.⁴³

Lapse mängupõlvesse hakkasid sekkuma esimesed õppimiskohustused. Ema voki või kangastelgede kõrval raamatu taga istudes õppis poiss lugemise juba kuueaastaselt selgeks. Kirjanik meenutab küll, et õrnemas eas ta midagi just isuga polevat lugeda tahtnud, kuid esimene samm õppimise teel oli tehtud ja päevakorda kerkis koolimineku küsimus.⁴³

Linnakooli pääsemiseks oli vaja osata mingilgi määral saksa keelt, sest õpetus toimus valdavalt selles keeles. Ema pani Eedi õppima mõisa metsaülema proua Auguste Treubergi koduõpilaste ringi. Proua vaeva tasus ema tööga – sukkade

kudumise ja seebi keetmisega. See esimene õppeaeg kestis kaks aastat ja Eedi oli juba kümneaastane poiss, kui ta 1875. aasta sügisel Tallinna elementaarkooli siirdus.⁴³

*Tänapäeval seisab „alt-toa”kohal mälestuskivi, mille vedasid kirjaniku lapsepõlvekodu asukohale kohaliku „Kalevi” sovhoosi töömehed 1965. aastal – kirjaniku 100. sünniaastapäeva auks.
Foto: Maasild, R. (2000).*

5.2. Mõisaminek

Olin seitse aastat vana, kui mulle esimene suur au osaks sai, mis minu iseteadvust märksa tõstis. Parun ja paruniproua olid pika arupärimise ja sisemise võitluse järel otsusele jõudnud mind oma ainsa pojakese mänguseltsiliseks valida – mind, aidamehe Eedit, kõigi teiste mõisaliste seas! Toatüdruk kutsus ühel päeval ema „üles” – nõnda nimetati meil härrastemaja -, ja kui ema jälle „alla” tuli – nõnda nimetati meil teenijatemaja -, tõi ta minu toa tagant vihmaloigust välja ning ütles mulle ärevusest väriseva häälega:

„Poiss, tule, ma pesen su puhtaks; sa pead noorhännaga mängima minema – noorhännaga, kas kuuled!”[---]

Nüüd järgnes suurepärase peasugemine isa tehtud pigiharjaga; et mu juuksed – nagu ikka – olid väga vanunud, siis oli valu suur ja ulgumine paisus mõirgamiseks. Veidi lepitavat tasu pakkus mulle see, et ema mulle lõpuks kõige paremad pühapäeva-hilbud selga tõmbas.⁶²

Minu esimesed „triibulised”

Mõisatiigil sõitis Eedi õige sageli metsäulem Treubergi poja Heinrichiga, kes oli temast neli aastat noorem ja keda hüüti Henniks. Metsäulema pojalt oli tore madruseülikond seljas ja hõbedaste paeltega madrusemüts peas, nii et ta nägi välja nagu uhke parunipoeg, kes ta tegelikult ka oli. Heinrichi lihane isa oli Piira mõisa parun Grünewaldt, kelle armukeseks ta ema oli. Pärast ema abiellumist 1873. aastal anti talle metsäulemast kasuisa perekonnanimi.

Kord olid poisid jälle kahekesi tiigil – Eedi müttas vana toobriga ringi ja Henn tõukas parve. Nad hakkasid teineteist pritsima, kukkusid tiiki ja poiste riided said mudaseks ning märjaks. Eedi sai kodus ema käest sugeda, et oli metsäulema poega mudaga loopinud. Hoopis teistlaadi poiss oli Neff'i pojapoeg Timoleon (Leo), hüüdnimega Toto ehk Tont, kes oli tige ning õel ja tegi väljas jämeda häälega pöörast kisa nagu metsaline. See oli arvatavasti 1875. aasta suvel, kui Eedi tegi ühes aedniku pojaga lauakestest vahiputka ja pani lipu varda otsa. Putka ukse külge oli seotud aisakell. Poisid ja tüdrukud ronisid putkasse ja piilusid. Kui nad märkasid Toto tulekut, helistasid tüdrukud aisakella. Pika kasvuga parunipoeg jooksis putka juurde, kiskus lipu maha ja pani sellega müdinal jooksma. Eedi talle kohe järele ja nõudis: „Anna lipp siia!” Ehkki Eedi oli viis aastat parunipojast vanem, oli tal küllalt tegemist, enne kui ta lipu tagasi sai.⁴³

Aastaid hiljem kajastas Vilde oma äpardanud tiigisõitu ja vaenulikku vahekorda parunivõsuga tuntud noorsoojutustuses „Minu esimesed „triibulised””.

„Eestlus läbi aegade ning meie tugevad sugupõlved on pärandanud meile usu inimkonna põlistesse tõdedesse.“

H. Olvi

5.3. Henrik Olvi

Vaikne meel, seespidine hoiak, väikesearvuline looming – need märksõnad näivad sobivat iseloomustama Henrik Olvit, kunstnikku, kes on paljudele ilmselt üsna tundmatu nimi. Ent 1920-ndate aastate kunstielus on tal oluline koht. Sõjajärgsel ajal elas ta tagasihoidlikku kunstniku

elu, suheldes vaid noorpõlve sõpradega. Sageli nähti teda koos *Märt Laarmanni* ja *Arnold Akbergiga* istumas Feischneri kohvikus Tallinnas. Kõik kolm suitsetasid piipu. Märt Laarman oli see, kes rääkis, teistele meeldis rohkem kuulata.

Henrik Olvi portree – foto Muuga Põhikooli kodu-uurimistöös, 1994

On omamoodi mõistatuslik ja üllatav, kuidas põlisest talupoja perest, maaelu kõrgelt väärtustavast noormehest sai kunstnik-avangardist, uue, tol ajal raskesti mõistetava kunstisuuna esindaja. See suund oli kubism-konstruktivism – vormiselgust, -lihtsust ja otstarbekust hindav stiil. Ja H. Olvi loomingu põhiosa kuulub selle äärmuslikku tiiba, mis rõhutas ülimalt puhast ja lakoonilist vormi.

Algas see nii, et 19.jaanuaril 1894. aastal sündis Simuna kihelkonnas tollases Paasvere vallas (praegu Laekvere vald) Peetri talus peremees Jaani ja tema naise Lovisa abielust poisslaps, kes sai nimeks *Heinrich Oswald Olwi*. Paar aastat varem päriseks ostetud talu oli heas korras.

„Talu, see on kodu, mida ei saa asendada ei linnakorter, ei mingisugune muu elupaik – ükskõik, mis kujul. Inimesed, kes siin asusid, sündisid ja surid igaiuks neist pani siia rohkem või vähem oma tööd, maitset, vaeva ja armastust. Nii kujunesid kodud-talud.“

H. Olvi märkmeist 1963

(Muuga Põhikoolis)

H. Olvi õppis Paasvere vallakoolis, Lohusuu ministeeriumikoolis, Rakvere Linnakoolis ja Tallinna Era Õhtugümnaasiumis. Seal tekkis ka huvi arhitektuuri vastu ning 1914. aastal õnnestuski tal astuda Peterburi Kunstide Akadeemia arhitektuuri osakonda. Alanud sõja tõttu jäid aga õpingud lühikeseks. Ent soov arhitektiks saada jäi. Aastail 1917 – 1918 käis ta kätt harjutamas Peterburist pärit kunstniku *Karl Hartmani* ateljees. Siit sai alguse tõsisem huvi kujutava kunsti vastu.

Sõja lõppedes üritas H. Olvi veelkord arhitektuuri õppida – 1920 astus ta Tallinna Tehnikumi, kuid teadmata põhjustel jäid seekordki õpingud katki. Selleks ajaks on ta sõbrunenud A. Akbergi ja M. Laarmaniga. Koos käidi Tallinna Kunsttööstuskooli õhtustel joonistuskursustel, kus sai tasuta modelli kasutada ja kus juhendajaks oli *Nikolai Triik*. Õpetust saadi ka *August Jansenilt*. Kuigi H. Olvit peetakse kunsti alal autodidaktiks, on see õige vaid osaliselt.⁵⁹

1925.-1926.aasta vahetusel õnnestus Olvil minna kolmekuulisele Euroopa-reisile, olla Berliinis, Veneetsias, Firenzes, Napolis, Roomas, Viinis. Reisi tulemusena sündisid kaks H.Olvi loomingu tippteost – geomeetrilisele abstraktsionismile läheneva vormikõnega „Veneetsia“ ja „Itaalia motiiv“, kus nii kompositsioon kui värvivalik on eriliselt kaalutletud, peen ja tundlik.⁵⁹

Arhitekti H. Olvist ei saanud, küll aga lõi ta arhitektuursete väikevormide projekte, tegi kubistlik-konstruktivistlikke Vabadussõja monumente ja hauamälestiste kavandeid. Tähelepanuväärne on ta tegevus ka teatri kunstnikuna. 1925 – 1930 töötas ta *Priit Põldroosi* lavastuste kujundajana Draamastuudios ja Töölisteatris.⁵⁹

1930-ndail aastail tõmbub H. Olvi praktilisest kunstitegemisest kõrvale. Sellest perioodist on teada vaid üks töö – realistlikus, julgelt üldistavas laadis „Veskilised“. See looduslähedane laad jätkub ka sõjajärgseil aastail.⁵⁹

1960. aastail valmivad ka mitmed hauamälestised Liiva ja Simuna kalmistutele.

Ehkki H.Olvi elas juba ammu Tallinnas, säilis side kodukohaga. Säilinud arhiiv (koopiad Muuga Põhikooli valduses) annab tunnistust ka kunstniku ajalooühusest. Nii on ta kogunud andmeid Simuna kirikust ja kihelkonnast, Paasvere mõisast, kohapealsete talude ehitustüüpideist ja paljust muust.

H. Olvi suri 24.septembril 1972. aastal ja on maetud Simuna kalmistule.

Kunstnik Henrik Olvi on pidanud mõttepäevikut, mida kohati võiks nimetada luuletusteks proosas. Mõningaid näiteid sellest:

- *Pühapäev vist. Sest ta on täis päikest ja lainetavaid, lõhnavaid juukseid. Kõik tuba on neid täis – päikest ja juukseid. Nad naeratavad ja nukrutsevad (aprill 1916).*
- *Mul pole keha. Olen ammu surnud. Olen ainult igatsus. See ei jaksa surra... Igatsus, mis hajub õhus, mis ripub jändrikuis suuremmelgais halli taeva all (sügis 1918).*
- *Kõndisin tunde kusagil südamaa jaamaesisel. Kunagi aastate eest olen siin oodanud – ka rongi. Samuti öösel. Samuti külmal, igaval. Mõõdan oma varju. Lasen teda sirguda mõõtmata hiiglaseks. Tõmban ta oma jalge alla – peaaegu olematuks. Ta on mulle praegu huvitavam kui ma ise (märts, 1933).*
- *Mina usun igal pool nähtavat ja kõikjal tunnetavat Jumalat, kellele aga inimene pole senini leidnud ei kuju ega nime (august 1949).*

- *Maailm jääb mulle tühjaks, jääb iga päevaga tühjemaks... Ennast kuhugi rakendada näib absurdsena. Lihtsalt ei taha (veebruär 1952).*
- *Hall, kõle, niiske. Pole kuhugi ennast varjata. Mäletan, oli samasugune jahe, pilves sügispäev – kodutalust järjekordne lahkumise päev. Ees ootas Tallinn – juhuslikust sissetulekust elavat edasirühkivat poissi... (aprill 1967).*

Kunstniku arhiivimaterjalide põhjal
(Kodu-uurimistö Muuga Põhikoolis)

5.4. Emil Lang

Emil Lang sündis 19. septembril 1910. aastal Simuna kihelkonnas Avanduse vallas Kärü külas, kus tema isa oli Kärü Algkooli juhataja.

Pedagoogihariduse omandas Rakvere Õpetajate Seminaris, mille lõpetas 1932. aastal. Töötas Simuna kihelkonnas Venevere ja Rakla Algkoolis ning alates 1. oktoobrist 1941 alustas tööd Muuga koolis ning pärast Muuga Algkooli reorganiseerimist Muuga 7-kl Kooliks edutati ta kohaliku kooli direktoriks. Sellel ametipostil töötas ta kuni oma surmani – 20. apr 1960.

Koolidirektor Emil Lang oli kohalik *maa sool* selle sõna otseses tähenduses. Sõja perioodil ta mattis, ristis, ravis loomi ja inimesi, kui vaja. Kasvatas taimi, istikuid, mesilasi. Ta muutus legendaarseks juba oma eluajal. Palju hoolt ja armastust nõudva koolitöö kõrval leidis ta alati aega ja energiat kultuurielu arendamiseks ümbruskonna rahva hulgas. Kauemat aega juhatas ta kohalikku laulukoori ja näiteringi, tegutses edukalt kodu-uurimise, loodus- ja muinsuskaitse alal. Tema ajal pommitati Muuga koolimaja lennukilt põlema ja koolimajaks oli valida kahe mõisahoone vahel, kas Paasvere või Muuga. Lang otsustas viimase kasuks. Esimestel aastatel töötas kool häärberis koos maalide ja teiste hinnaliste kunstiväärtustega.

Sõjajärgsetel aastatel liikus ringi mitmeidki kahtlaseid isikuid ja kõikvõimalikke petiseid. Nii on jutustanud E. Lang ühte juhtumit kodu-uuriija Heino Rossile, kes on selle talletanud oma raamatus järgmiselt:

„1946. aasta kevad-suvel, kui koolitöö oli lõppenud, sõitsid mõisa õuele kolm või neli veoautot. Lang elas mõisas ja kuna oli soe aeg, siis ta käis palja ülakehaga, kandes ainult lühikesi pükse. Teatavasti oli Emil Lang suurt kasvu, laiaõlgne ja üllatavalt tugeva häälega. Parim Põrgupõhja Jürka, keda nähtud ja keda talle meeldiski kehastada. Autode õue jõudmisel tegeles Lang mõisa tallipoolse trepi lähedal puukuuri juures kana tapmisega. Lõi kanal pea maha ja pani pakule, et veri välja jookseks. Kirve, mis kana pea maha löömisel oli veriseks saanud, võttis kaasa kui hakkas trepi poole minema. Kui Lang jõudis trepile, mis oli üsnagi kõrge, jõudis trepi ette ka autoga kaasas olnud mees ning esitas Langile paberi, millel seisis, et Neff oli Vene kunstnik ja kogu tema vara viivad nemad kohe praegu Leningradi. Lang oli kirja lugemise lõpetanud ja seda tagasi andes ütles, nüüd juba tõelise Põrgupõhja Jürka häälega, mis oli Muuga küllasse kuulda: „Ainult üle minu laiba!” Nii jõuline käitumine ja võib olla ka verine kirves mõjusid nii, et autod keerasid ruttu ringi ja kadusid”.⁵⁵

Hingelt ja ihult suur koolimees oli rahva hulgas armastatud ning väga populaarne, aga ta lahkus peaaegu oma elu kõrgharjal, kui oli jäänud 5 kuud oma 50. sünnipäevani. Emil Lang puhkab Simuna kalmistul.

Ettevalmistuste tegemine E. Vilde mälestussamba püstitamiseks Muuga parki 1959. aastal.
Initsiaator koolidirektor EMIL LANG (seisab puu varjus).
Skulptor: Ferdinand Sannamees.
Foto kooli kroonikaraamatust.

6. KÜLAELU SÜNGED VARJUD

6.1. Krieli tapmine

Paula Kriel töötas Muuga koolis õpetajana 1926 – 1932, mõrvati vastvalminud koolimajas oma korteris.

Elmar Tambek, kes töötas Konstantin Pätsi kantseleiülemana ning enne seda Rakveres prokurörina, kirjeldab oma mälestusteraamatus „Tõus ja mõõn I” mõrvalugu järgmiselt (hr Tambek oli üks uurijaist):

Preili Kriel elas koolimaja II korrusel, kus tal oli üks tuba. Sinna tuppa pääses kahe ukse kaudu, milledest üks viis alumise korrusega trepi kaudu ühenduses olevasse koridori ja teine trepikotta, olles nii öelda välisukseks.

Oli sügis 1932. Kool ei käinud veel. Ühel laupäeva hommikul koolijuhataja Viktor Kuriks teatas kohalikule konstaablile, et Kriel olevat kadunud. Kuriks avaldas kartust, et Krieliga on ehk midagi juhtunud, sest Krieli toa ukсед olevat lukus.

Konstaabel läks Kuriksi pealekäimisel kohale. Kuriks ronis vihmaveetoru mööda üles, lõi aknaruudu katki, sisenes tuppa ja tõstis kisa, et Kriel olevat tapetud. Rakverest kohale kutsutud krimpolele avanes järgmine pilt: Kriel lamas purustatud peaga põrandal veres. Asjad paistsid olevat esialgu kõik alles. Kui kohale jõudis Krieli õde, siis selgus, et kadunud on üks kaminakell. Tähendab, Krieli tapja võis olla röövmõrvar. Sel juhul ta katsub kella kindlasti maha müüa. Röövitud esemete realiseerimiseks olid sobivaimateks kohtadeks Tallinna või Tartu vanakraamikauplused, nagu kogemused näitasid.

Neil kaalutlustel saadeti üks kriminaalametnik Tartu ja teine Fr. Toone, Tallinna, et otsida ja valvet pidada vanakraamipoodides.

Paaripäevase otsimise järel Toone leidis Krieli kella Tallinnas. Kella müüjaks oli olnud keegi Kusnetsov Peipsi äärest. Temaga oli kaasas olnud keegi teine venelane. Mõlemad venelased olid lahkunud Tallinnast Tartusse.

Tartu mees võttis asja üle, aga otsitavad venelased olid liikunud Tartust bussiga juba Peipsi poole. Ta teatas asjast Rakveresse. Kusnetsovi kaaslane nimi pidi olema Fomin. Rakverest saadeti politseinikud autoga Peipsi äärde, kus hakati küla – küla järel läbi kammima, et otsitavaid kätte saada. Mõnes kohast leiti nende jälgi, ent mehed olid ikkagi edasi liikunud. Lõpuks kadusid jäljed hoopis ja öö tuli peale.

Hommikul politseinikud jõudsid Varnja (?) külla. Seal oli öösel tapetud röövimise eesmärgiga kohalik kaupmees Kübarsepp. Kuna selle teo kordasaatjateks tõenäoliselt olid otsitavad venelased, teatati asjast telefoni teel Rakveresse. Sealt saadeti valve Tapa raudteejaama, sest oli arvata, et mörvarid liiguvad jälle Tallinna poole, ning Tapalt nad pidid igal juhul läbi sõitma, tulgu nad Narva või Tartu poolt. Valves olid Toone ja Abner.

Kui Tartu rong sõitis Tapale sisse, läksid Toone ja Abner seda kontrollima. Ühes vagunis Toone leidis Fomini, kelle tundis ära kirjelduse järgi. Ta astus Fomini juurde, esitles ennast ja palus Fomit endaga kaasa tulla, küsides seejuures: "Kus teie kaaslane on?" Samal hetkel kõlas lask teise korra pingilt. Kuul jooksis Abneri käest läbi. Fomin karjus: "Tal on seitse padrunit!" ja tõmbus kõssi. Enne kui laskja, see oli Fomini kaaslane Kusnetsov, jõudis uuesti tulistada, Toone andis tuld ja Kusnetsov vajus surnult pingile.

Toodud Rakverre kriminaalpolitseisse, Fomin ei teadnud algul midagi Krieli tapmisest, alles hiljem hakkas asja kohta tunnistusi andma:

„Paar aastat tagasi nad olnud koos Kusnetsoviga Muuga koolimaja ehitustöödel, kus saanud tuttavaks Krieliga. Viimasel ajal aga nad olnud koos Kusnetsoviga töötud. Mööda maad ringi hulkudes nad sattunud Muuka ja otsustanud minna Krieli vaatama, et saada viimaselt raha. Et alumisel korrusel elav koolijuhataja Kuriks peale ei satuks, jäänud tema, Fomin, akna taha Kuriksit valvama. Kuriks lugenud akna all lambi valgel raamatut. Tema, Fomin, laetud püstol käes, olnud valmis kohe laskma Kuriksi pihta, kui see kuuleb või märkab midagi kahtlast.”

Mõne aja pärast Kusnetsov tulnud alla ja ütelnud, et muud ei olevat saanud kui ühe kella. Krieli ta olevat teinud „vagaseks”.

Kogu selle asja selgitamine kestis kümme päeva.⁵⁷

6.2. Heinrich Neffi'i mõrvamine

Elviimane Muuga mõisa valdaja oli *Heinrich Neff*, kes pidas mõisa südames Tamme talu. Ta tahtis luua Muuga mõisa vanavanaisa Carl Timoleon von Neff'i muuseumi, eesmärgiga koondada siia kokku kõik teadaolevad C. T. Neff'i tööd. Heinrich oli „Revalsche Zeitung” toimetaja ja sakslaste ümberasumist korraldava Saksa Usaldusvalitsuse kunstiekspert.

Kuigi paljud baltisakslased olid juba ümberasujatena Saksamaale siirdunud, otsustas Heinrich aga Eestisse jääda, et oma unistust kunstimuuseumi loomisest tasapisi realiseerima hakata.

See plaan aga ei saanud teoks, sest saatuslikud püstolilasud 3. mail 1940. a ennelõunal talupidaja Johannes Toomsalu aias Muuga külas (tuuliku lähedal) andsid asjale teise suuna. 1940. a 9. mai „Päevaleht“ kirjutab: „Istuti aias kõnnitee peenral – peretütar Milvi, perenaine Romanda ja Heinrich Neff ning aeti juttu. Mõne aja pärast tuli oma õuest läbi heki aeda Toomsalude naaber Heinrich Reial. Jäi Neff'i ette seisma ja ütles: „Ah Teie oletegi see mees, kes lubas minu ... saata”. Neff oli selle kui mingi labase nalja peale ainult muianud. Reial võtnud taskust püstoli ja tulistanud Neff'ile kolm lasku rindu. Neff tõusnud püsti, haaranud kätega rinnust ja palunud arsti kutsuda. Astunud sammu ja kukkunud.”⁵¹

Neff polnud Reiali kohta kunagi midagi haavavat öelnud, tema iseloomu ja kasvatus juures polnud see mõeldavgi. Ta oli laia silmaringiga inimene, ühte viisi kodus nii põllumajanduses kui ka kunstis. Mõne aja eest oli ta Toomsalu tütrele Milvile oma seisusekohase abieluettepaneku teinud, aga Milvi ei olnud veel 18 aastat vana ja tuli oodata. Viimane märkus pärineb Milvi emalt Romanda Toomsalult.⁵⁵

Kuna Milvi oli väga ilus tüdruk, siis Neff'i tapmise ajendiks võis olla ainult kadedus ja purjus inimese nürimeelsus. Milvi lahkus Eestist 1944. a Austriasse, abiellus Viinis pärast sõda, kust lahkus Kanadasse.⁵⁵

Reial (sünd 1903. a) oli talupidaja ja lihunik, käinud sel hommikul Roela turul lihaga kauplemas ja koju jõudes olnud purjus. Ta oli tuntud joodik ja varem tapmiskatse pärast karistatud. Tema käes oli sama küla mehe Juhan Jõemetsa püstol oma vana hobuse mahalaskmiseks. Hobuse ta oli surmanud, kuid jätnud pärast seda relva veel enda kätte.

Kõrgem sõjakohus mõistis Reiali surma ja otsus viidi täide Tallinnas 31. mail 1940.a.

Heinrich Neff'i tapmise kohta ilmus ajalehtedes kokku 14 artiklit.⁵⁵

Siitpeale jäi Muuga mõisasüda Heinrich von Neff'i emale, 1866. a sündinud Dorothea von Neff'ile, kellelt see Paasvere vallavalitsuse otsusega 25. jaanuaril 1941 võõrandati. Dorothea von Neff lahkus viimaste baltisaksa ümberasujatega 1941. a kevadel Eestist ja suri sama aasta 20. novembril Poznanis.⁶⁸

6.3. Koolimaja pommitamine

Aastatel 1941 – 1948 töötas Muuga koolis õpetajana *Leida Rohusaar*. Mälestused sellest perioodist kirjutab tema tütar Lehti Rohusaar – Mägi, kes õppis ja elas koos ema ja kahe vennaga Muuga koolis samal ajal.

„Sain oma kooli 1941. aasta sügisel – Muuga algkooli Virumaal. Sel sügisel tuli lumi väga vara. Mäletan, et sõitsime Lasinurmest Muuka reega. Maad oli 30 kilomeetrit. Tee ääres oli näha võtmata kartulivagusid lume all.

Emal sai Muuka õpetaja koha ja sõitsime sinna vahetult enne kooli algust – ema minu ja kahe vennaga, küüdimeheks onu. Saime korteri koolimajja. See oli ilus ja suur, kahekordne vinklis maja, valminud üsna hiljuti. Ümbrus oli korrastatud, kooli krunt tarastatud, istutatud hekid ja ilupuud, palju oli lilli. Maantee – Mustvee-Rakvere läks maja eest. Teisel pool teed oli kruusa karjäär, väike, ammu ammendatud, aga meie jaoks väheke salapärane mängumaa.

Sõja ajal oli koolimajas saksa sõjaväe tõlkide kool, mistõttu kool suruti kokku ja osa ruume oli sõjaväe käsutuses. Elasime koolis sõbralikult. Ei tea, et keegi väga kannatanud oleks. Saime sõjaväe „marketenderist” toiduaineid, nagu nad isegi. Mäletan „ersatsmett”, mõnikord saime ka kommi ja üldse elasime minu meelest hästi. Koolimaja oli alati puhas ja korras, lõhnas peene seebi ja odekoloni järel. Kooli laudas elas ülemuse ratsahobune. Väga ilus loom, keda harjati ja pesti iga natukese aja tagant. Kohalikud õpetajad olid ka tõlkide koolis õpetajateks, mistõttu ema selle töö pärast saime hiljem kogu aeg hirmu tunda.

Ka sõja ajal oli majas vilgas elu. Koolijuhataja Lang juhatas laulukoori. Mäletan sellest ajast liigutavaid isamaalaule. Kui olime juba voodis, kostis alt saalist „Veel kaitse kauge Kalev” või „Priiuse hommik”. Sõjaväele ja muidugi ka kohalikele näidati kino. Minu esimene filmielamus oli „Päikesepaistelise oru serenaad”. Nii ongi minu elu „fašismi õudustes” seotud parimate mälestustega.

Mäletan pidu koolimajas, kus mu ema luges Marie Underi „Jõulutervitust 1941”. Ei ole seda nii hästi ja emotsionaalselt ette kantuna kunagi kuulnud. Nii lugejal kui kuulajatel olid silmad vees. Kuigi olime lapsed, elasime sõjale eelnenud hirmu ja küüditamise õuduse kõik kaasa.

Peagi algasid ka Eestis suured pommitamised. Tunnen elu lõpuni kõrvus-hinges hirmsat vene lennuki „jõua-jõua-jõuat”. Siis katsime hoolega aknad ja mina kartsin eriti kuuvalgeid öid, mõeldes, et koolimaja suur tsinkplekist katus peab küll vene lennukile kätte paistma ja siia ta just oma pommid puistab. Lähedale Rahklasse rajati saksa sõjaväe lennuväli. Selle olemasolu ja vahepeal ka koolimaja kuusiku alla peidetud, maskeerimisvõrguga kaetud sõjamasinad suurendasid veelgi hirmu. Neid õuduste öid oli minu meelest küllalt palju. Mäletan „Stalini jõulupuid” Rakvere, Kohtla-Kiviõli ja Tallinna – Tapa kohal.

Ühte pommitamise öö õudust tajun senini. Ema oli sõjaväe autoga läinud Rakverre. Algas aga pommitamine just seal piirkonnas. Kuidas siis majas olevad sõjaväelased meid püüdsid rahustada ja lohutada. Meisse suhtuti väga südamlikult. Sakslased armastasid tõesti väga lapsi ja küllap ka naisi.

Tõlkide koolis oli nii sakslasi, kellele õpetati eesti ja vene keelt, kui ka eestlasi, õppimas saksa ja vene keelt. Uue sõja lähenedes, lahkus koolimajast sõjavägi. Rinne lähenes.

Olime koolimajas vaid kolmekesi: ema, vend Jaan ja mina. Ema tegi meile hommikul vanni, et mine tea, mis ajad tulemas ja millal jälle korralikult pesta saab. Jaan oli juba korras, puhtaks pestud ja riides. Mina istusin toa põrandal, toppides jalga sukka, sussi ja kummist botikut. Oli 19. september 1944, koolijuhataja Emil Langi sünnipäev. Näen aknast oma tegevuse juures Mustvee poolt tulemas madalalt hirmsa müraga lennukite rivi. Ja siis prahvatused, tule sähvatused...

Nii sealt trepist alla, läbi suitsu ja tolmu tormasime, mul ühes jalas vaid botik. Kooli juurde oli kaevatud sõjaväe poolt kaevik. Sinna ema meid käsutas. Siis löigi koolimaja krussis plekk-katusest välja tulesammas, kohe meie akna kõrval korteri kohalt. Lennukite laine tuli väga madalalt ja oma hirmsal teekonnal toast õue nägin koridori aknast veel lennuki tiiba ja sellel viisnurka. Nii algasid meie jaoks „vabastuslahingud!”

Külarahvas nägi koolimaja leekides ja jooksis appi. Ema juhatas rahva mittepõlevasse koolikantseleisse pabereid päästma. Keegi viskas meie toa aknast mõned kohvrid asjadega ning sealt lendasid välja ka meie laste raudvoodid. See oli kõik. Ema püüdis veel midagi meie korterist tooma minna, kuid teda hoiti tagasi, sest kõik põles. Ja siis tuli uus lennukite laine, ikka madalalt, terve rida

samast suunast, kust paistis suits ja tuli. Lõõmas Risti pood. Teisel pool, Rakvere suunas, sai pihta Majamehe pood ja purustati osaliselt. „Vabastajad” olid süüdanud kolm suuremat maja ümbruskonnas, kus juba ammu polnud ainsatki saksa sõjaväelast. See hirmus viisnurkne mörtsukas tulistas kuulipildujast põleva maja ümber sagiva külarahva hulka, kus peamiselt olid naised, lapsed ja vanurid. Tegi veel tiiru ümber maja ja muudkui täristas. Tormasime jällegi metsa alla, et peituda kaevikusse.

Metsa alla oli suudetud tuua kooli tiibklaver ilma jalgadeta. Maja lõõmas. Nutsin hirmust, õudusest, murest ema tervisliku seisundi pärast. Ema istus maha ja mängis ootamatult mingit lõbusat šlaagrit, laulis, nuttis ja naeris segamini...

Taevas oli juba tume, kuusikus aga valge, sest ümberringi oli ragisev tuli ja suits. Tuleleegid õgised maja. Tajusin, et ei ole enam kodu.

Vaeslapseks jäänud kool sai katuse alla Muuga mõisas. Seal olid sõja eest varju toodud Narva muuseumi varad ja endise mõisniku kunstiteosed, mis olid osaliselt rüüstatud. Kirjeldamatute raskustega tegid Lang, õpetajad ja lapsevanemad peremeheta jäänud mõisahoonest koolimaja. Mehed löid kokku pikad lauad ja pingid nagu külapidudel kasutati. Lossi tubadest said nii klassid, igas paar pikka lauda pinkidega. Õppevahendeid praktiliselt ei olnud, ka tahvleid mitte. Vihikuid oli vaid mõni. Need sai ise kokku õmmeldud pakkepaberist. Oi, kui palju sai mõisas külmetada! Uhked valgetest glasuurpottidest ahjud olid vanad. Peamine aga – polnud puid. Ruumid olid suured ja kõrged, aknad samuti ja ei mäleta, kas üldse topeltaknaid oligi. Klassis olime nii „pakitult” kui vähegi saime, aga ikka kippus külm kallale.

Seal me siis kujude ja maalidega ruumides õppisime ja elasime. Elasime hästi ja üksmeelselt, virisemist ei olnud. Meie saime ühe toakese lossi tagaukse kohale, selle suurus oli umbes 12 m². Sinna mahtus meie kaks tuleüleelanud raudvoodit ja üks laud. Õnneks sai toa, mis oli väike ja üsna madal, muu lossi ruumidega võrreldes kaunis soojaks. Elasime seal neli talve.

1947. aastal saime endile suurepärase klassijuhataja – Mart Haavisto. Ta oli mu emaga ühealine, sügavalt haritud, tark, vaimukas ja hea inimene. 18. jaanuaril läks ta veoauto kasti mingi kooli asja pärast Rakverre. Libedal teel läks auto kummuli. Kast oli rahvast täis. Keegi kannatada ei saanud, vaid tema jäi kasti serva alla ja suri. Käisime terve klassiga ta matustel. See oli minu esimene tõsine lein.

Ema algatusel päästeti põlevast koolimajast osa raamatukogust. Hoole ja armastusega taastas ta seda ja täiendas annetuste ja kingitustega. Ühel päeval

pidi aga ema enamiku oma raamatukogust ära andma. Eestiaegne kirjandus kuulutati keelatuks, korjati kokku ja lihtsalt hävitati.

Mäletan, et pärast sõda käis koolis mingi komisjon, kes pani kirja fašistide kuritegusid. Sinna läks kirja ka kooli pommitamine ja selle läbi koolivarade hävitamine!!! Aga ees oli veel teine küüditamine, kolhoosidesse ajamine ja rahva vaimne nüristamine”.³⁴

Viited

1. Aadlidiplom, EAA, f. 854, n. 2, s. 490.
2. A.U.-Sternbergi päevik-märkmik, EAA, f. 1423, n. 1, s. 31.
3. Autoportree, EAA, f. 1850, n. 1, s. 778.
4. Lüganuse kiriku meetrika, EAA, f. 1228, n. 2, s. 5.
5. Madame de Bergi pass, EAA, f. 1874, n. 1, s.29.
6. Maria Louisa abielu, EAA, f. 1850, n. 1, s. 103.
7. Muuga mõisa ostmine, EAA, f. 4187, n. 1, s. 289
8. Rakvere koguduse meetrika, EAA, f. 3057, n. 1, s. 2.
9. Rakvere Kreiskool, EAA, f. 1170, n. 1, s. 39.
10. Rakvere Kreiskool, premeerimine, EAA, f. 1170, n. 1, s. 121.
11. Rakvere Kreiskool, premeerimine, EAA, f. 1170, n. 1, s. 122.
12. Rakvere Kreiskool, premeerimine, EAA, f. 1170, n. 1, s. 123.
13. Simuna khk. aruanne 1788, EAA, f. 854, n. 2, s. 633.
14. Viru-Jaagupi koguduse meetrika, abiellumine, EAA, f. 3114, n. 1, s. 1.
15. Viru-Jaagupi koguduse meetrika, EAA, f. 3114, n. 2, s. 21. *

16. Akt 32198 kunstiesemete sissetuleku kohta Riiklikku Kunstimuuseumi. (1948, oktoober 9).
Tallinn.
17. Alttoa, T. (1965). *Eduard Vilde*. Tallinn:Eesti Raamat.
18. Andresen, L. (1991). *Eesti rahvakooli vanem ajalugu*. Tallinn:Valgus, 34.
19. Block, T (1995). *Muuga tuulik – 25*. [Kodu-uurimistöõ]. Muuga Põhikool.
20. *Eesti Entsüklopeedia*. (1992). 6. kd. Tallinn:Valgus, 468.
21. *Eesti Entsüklopeedia*. (1996). 9. kd. Tallinn:Valgus, 172.
22. *Eestimaa 1725 – 1726 adramaa revisjon III kd. Virumaa allpublikatsioon*. (1988).
Tallinn, 230.
23. *Eesti Nõukogude Entsüklopeedia*. (1985). 1. kd. Tallinn:Valgus, 61.
24. *Esmaspäev*. (1937, jaanuar 16). Tallinn.
25. Grünewaldt, M. (1887). *Skizzen und Bilder aus dem Leben C. T. von Neff*. Darmstadt.
26. Hein, A. (2003). *Eesti mõisaarhitektuur*.Tallinn:Hattorpe, 109.
27. *Katalog der Kunstgegenstände in Piera*. (1890). Reval.

28. Krihvel, E., Laherand, K., Pilleson, R., Vilu, T. (1991). *Muuga küla ja talumajandus*. [Vinni-Pajusti Gümnaasiumi õpilaste kodu-uurimistö] Muuga Põhikoolis.
29. Kügelgen, C. (1881). *Erinnerungen aus Meinem Leben*. Peterburg.
30. Lausvee, L. (1994). *Muuga Maanaiste Selts 1929 – 1940*. [Kodu-uurimistö]. Muuga Põhikool.
31. Leichter, R. (1997). *Muuga raamatukogu*. [Kodu-uurimistö]. Muuga Põhikool.
32. *Lääne – Virumaa Aastaraamat*. (1993). Lääne-Viru MV, 138.
33. *Lääne – Virumaa mõisakoolid*. (2000). Toim Seidelberg, M. ja A. [Brošüür]: VR Kirjastus.
34. Maasild, A. (1998). *Muuga kooli õpetajad läbi aegade*. [Tartu Ülikooli täienduskoolituse lõputöö]. Tartu: Tartu Avatud Ülikooli Täienduskoolitustalitus.
35. Maasild, R. (1993, august 14). Paasvere pasunad üle kõige ehk 100 aastat Simuna kihelkonna esimesest puhkpilliorkestrist. *Viru Sõna*, 3.
36. Maasild, R. (1994a, veebruar 10). Koduküla Paasvere kunstniku pilgu läbi. *Virumaa Teataja*, 5.
37. Maasild, R. (1994b, juuni 10). Muuga kooli „Romantikud” – 20. *Õpetajate Leht*, 8.
38. Maasild, R. (1994c, august 15). Muuga mõisa lugu I. *Päevaleht*, 11.
39. Maasild, R. (1994d, august 16). Muuga mõisa lugu II. *Päevaleht*, 10.
40. Maasild, R. (1994e, oktoober 25). 50 aastat vaimuvalgust Muuga lossis. *Virumaa Teataja*, 5.
41. Maasild, R. (1996, aprill 13). Muuga küla – 470. *Virumaa Teataja*, 10.
42. Maasild, R. (1996). *Meenutusi möödunust*. Lääne – Virumaa: Tapa Media House.
43. Mihkla, K. (1972). *Eduard Vilde elu ja looming*. Tallinn: Eesti Raamat, 34-42.
44. *Muuga kooli kroonikaraamat*. Lääne – Virumaa. Muuga Põhikool.
45. *Muuga kooli külaliste raamat*. Lääne – Virumaa. Muuga Põhikool.
46. Müüripeal, M. (2002). Marmortrepiga maakoolis. *Maakodu*. 12, 18 – 23.
47. *Postimees*. (1894, oktoober 23). Tartu.
48. *Postimees*. (1895, mai 26). Tartu.
49. Praust, V. (2004). *Eestimaa kaunimad mõisad, lossid ja linnused*. Tallinn: Grenader Grupp OÜ, 30.
50. Pulver, A. (1997, august 16). Neffi mõisad – Piira ja Muuga. *Virumaa Teataja*, 10.
51. *Päevaleht*. (1940, mai 9). Tallinn.
52. *Rahvaleht*. (1939, juuni 29). Tallinn.
53. *Rakvere rajooni Muuga mõisa arhitektuuriajalooline õiend*. (1984). Tallinn: Eesti NSV

Riiklik Kultuurimälestiste Projekteerimise Instituut.

54. *Revalsche Zeitung*. (1936, märts 27). Eine Kunststätte auf dem Lande, 3-4. Reval.
55. Ross, H. (2004). *Carl Timoleon Neff 200 I*. Väike-Viru:OÜ Greif.
56. Rummo, T., Rute, M., Valgma, A. (1996). *Kodulooline lugemik III*. Tallinn:Avita.
57. Tambek, E. (1992). *Tõus ja mõõn I*. Tallinn:Olion.
58. Tamm, H. (1972). *Põhja – Eesti pargid*. Tallinn:Valgus.
59. Toom, M. (1994, aprill 30). Mõõta oma varju. *Pühapäevaleht*.
60. Vahtre, L. (1993). *Eesti kultuuri ajalugu*. Tallinn:Jaan Tõnissoni Instituudi Kirjastus, 92.
61. Vilde, E. (1957). *Katked minu elust. – Artikleid ja kirju*. Tallinn:Eesti Raamat, 421.
62. Vilde, E. (1973). *Minu esimesed „triibulised“*. Tallinn:Eesti Raamat, 5-8.
63. Õispuu, S. (1992). *Eesti ajalugu ärkamisajast tänapäevani*. Tallinn:Koolibri.
64. Ümar, H. (1987, juuli 14). Paasvere kabelimägi. *Punane Täht*.
65. *Rakvere rajooni Laekvere sovhoosi infoleht*. Märts 1989.
66. Pumper, L. (2006). Eluküünlad kustused võitluses. *Kultuur ja Elu*. 1/2006.
67. Laar, M. (2005). *Unustatud sõda*. Tallinn:Grenader.
68. Abel, T. (2004). *Carl Timoleon von Neff. Kunstnik ja tema kodu*. Näituse kataloog. Tallinn:Eesti Kunstmuuseum.

* EAA – Eesti Ajalooarhiiv.

PAIKKONNA KULTUURILUGU

MUUGA MOSAIK

LÄÄNE – VIRUMAA

KOOSTAJA: Rein Lille

ESIKAANEL: Restoran „Muuga tuulik“ (1974)

TAGAKAANEL: Muuga mõisahäärberi Pompeji-stiilis maalingutega vestibüül (2002) ja karüatiid häärberi kaaristul (2006).
Fotod Muuga Põhikooli arhiivist.

2008

